
8 Gezondheid

8.1	Organisatie(s) gezondheidszorg van melkvee	250
8.2	Aangifteplichtige dierziekten	252
8.3	Preventieve maatregelen	253
8.3.1	Preventie op landelijk en sectorniveau	253
8.3.2	Preventie op bedrijfs- en dierniveau	255
8.4	Gezondheidsprogramma's	257
8.4.1	Bovine Virus Diarree (BVD)	258
8.4.2	Leptospirose (melkerskoorts)	258
8.4.3	Infectieuze Bovine Rhinotracheïtis (IBR of koeiengriep)	259
8.4.4	Neospora	259
8.4.5	Paratuberculose	259
8.4.6	Salmonellose	261
8.5	Gezondheidszorg bij jongvee	261
8.6	Biologische melkveehouderij	262
8.7	Bedrijfsgebonden gezondheidsproblemen	262
8.7.1	Uieraandoeningen	262
8.7.2	Klauwaandoeningen	264
8.7.3	Stofwisselingsstoornissen	266
8.7.4	Inwendige parasieten	267
8.7.5	Uitwendige parasieten	268
8.8	Dierenwelzijn	270

Dit hoofdstuk staat in het teken van preventie. Daarbij zijn naast enting en andere specifiek op preventie gerichte maatregelen ook goede voeding en huisvesting van groot belang, maar de nadruk ligt op de meer specifieke preventieve maatregelen en herkenning van de verschillende voorkomende aandoeningen. Daarvoor is er informatie opgenomen over de belangrijkste categorieën gezondheidsaandoeningen bij melkvee. Voeding en huisvesting worden gedetailleerd beschreven in hoofdstuk 6 respectievelijk 10. Het I&R systeem, een zeer belangrijk instrument bij het bestrijden van besmettelijke aandoeningen, is behandeld in hoofdstuk 7.

8.1 Organisatie(s) gezondheidszorg van melkvee

Voor Nederlandse melkveehouders zijn wat betreft de diergezondheidszorg (naast de lokale dierenartsenpraktijk) vooral de volgende organisaties en instellingen van belang:

1. De rijksoverheid, voornamelijk het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS). Hieronder vallen de volgende directies en diensten die voor diergezondheid van belang zijn:
 - Rijksdienst voor Ondernemend Nederland ([RVO.nl](https://www.rvo.nl))

Dit is een uitvoeringsdienst van EZK die ook werkt voor andere ministeries, provincies, gemeenten en waterschappen. Voor de rijksoverheid verzorgt RVO.nl diensten op het terrein van: handhaving van het mestbeleid en de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren alsmede de Wet dieren, uitvoering van subsidieregelingen (ook Europese), certificering, afgifte van vergunningen en ontheffingen en crisisbeheersing en schadeafhandeling. RVO.nl beheert ook I&R voor runderen, deze vormt een belangrijke basis voor de georganiseerde dierziektebestrijding. Een belangrijk onderdeel van RVO is mijn.rvo.nl. Het is het centrale klantencontactcentrum van RVO. Het telefoonnummer is 088-0424242.
 - Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit ([NVWA](https://www.nvwa.nl))

De NVWA voert onder meer het beleid voor dierziektebestrijding van ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) uit. Het betreft controle op de naleving van regels (onder meer die uit de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren en de Wet Dieren), het maken van crisisdraaiboeken voor dierziektebestrijding, onderzoek van verdenkingen en (samen met LNV) daadwerkelijke bestrijding in geval van uitbraken van besmettelijke dierziekten. Ook heeft de NVWA taken op het gebied van handhaving van dierenwelzijn, zowel op veehouderijbedrijven als tijdens transport en slacht. Bovendien heeft de NVWA taken op het gebied van voedselveiligheid en gebruik van diergeneesmiddelen.
 - Bureau Diergeneesmiddelen (BD) van het College ter beoordeling van Geneesmiddelen (CBG), onderdeel van het ministerie van VWS (link naar website: [CBG](https://www.cbmg.nl)).

De taken van dit bureau zijn het beoordelen en bewaken van de werkzaamheid, risico's en kwaliteit van diergeneesmiddelen, registratie van erkende diergeneesmiddelen en het registreren en evalueren van bijwerkingen (voornamelijk gemeld door dierenartsen) van deze middelen.

Om handelingen volgens de wet op de diergeneeskunde te mogen verrichten moet een veterinaire of paraveterinaire zijn ingeschreven in een door het Centraal Informatiepunt Beroepen Gezondheidszorg ([CIBG](https://www.cibg.nl)) beheerd Diergeneeskunderegister. De wetgeving voor diergezondheid en dierziektebestrijding in Nederland is verder geregeld via de Wet Dieren (in werking sinds 1/1/2013), maar ook de 'oude' Gezondheids- en welzijnswet voor dieren is nog deels van kracht.

Een groot deel van het nationale beleid ten aanzien van diergezondheid is nauw verweven met EU-regelgeving, bijvoorbeeld afkomstig van de European Food Safety Authority ([EFSA](https://www.efsa.europa.eu)). Alle EU-regelgeving op het gebied van overdraagbare ziektes is sinds 21 april 2021 samengebracht in de zogenaamde EU animal health law (regulation (EU) 2016/429). In deze regeling is onder andere beschreven welke dierziekten door de lidstaten verplicht moeten worden bestreden. Verder is er ook een wereldwijde organisatie voor diergezondheid waarbij Nederland is aangesloten, de [WOAH](https://www.woah.org) (World Organisation for Animal Health), gevestigd in Parijs. Doelstelling van deze organisatie is de diergezondheid wereldwijd te bevorderen, onder andere door het bijhouden van gezondheidsstatussen voor de aangesloten landen.

2. Sector/ketenorganisaties. Namens de melkveehouderij heeft de ketenorganisatie van de zuivelsector [ZuivelNL](https://www.zuivel.nl) het [Convenant financiering bestrijding besmettelijke dierziekten 2020 – 2024](#) ondertekend. Hierin zijn afspraken vastgelegd tussen de rijksoverheid en de veehouderijsectoren. ZuivelNL financiert namens de melkveehouderij en zuivel mee aan de monitoring van diergezondheid door de GD, draagt bij aan opzetten van programma's voor dierziektebestrijding en financiert projecten en onderzoek voor de melkveehouderij.

3. Gezondheidsdienst voor Dieren (GD)

De GD heeft taken op het gebied van wettelijke dierziekteprogramma's (in opdracht van de rijksoverheid), beleidsondersteuning, monitoring van diergezondheid, onderzoek en ontwikkeling. Via de GD kunnen ook meldingen aan het I&R systeem worden gedaan en kunnen vervangende oormerken worden besteld. Daarnaast voert de GD een aantal vrijwillige bestrijdingsprogramma's uit. De GD ondersteunt praktici bij het oplossen van gezondheidsproblemen met specialistische kennis. Verder voert de GD gespecialiseerd laboratoriumonderzoek uit en geeft gezondheidsverklaringen en certificaten af die van belang zijn bij aan- of verkoop van dieren.

4. Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD)

De KNMvD is de beroepsvereniging van dierenartsen. Op de website van de KNMvD worden actualiteiten aangaande de diergezondheid en diergeneeskunde weergegeven. Verder is er informatie te vinden over geneesmiddelen en wetgeving en worden er standpunten over het werkveld van dierenartsen gepubliceerd. De KNMvD Werkgroep Veterinair Antibioticabeleid (WVAB) stelt richtlijnen op voor restrictief en selectief antibioticumgebruik: de 'formularia'. Formularia zijn dynamische documenten. De WVAB hanteert het basisprincipe dat de formularia eens per twee jaar volledig tegen het licht worden gehouden. Daarbij kunnen ook tussentijds aanpassingen noodzakelijk zijn. Dit kan het geval zijn als nieuwe registraties beschikbaar komen of resistentieontwikkelingen aanleiding zijn tot aanpassen van het beleid. Dat betekent dat de formularia die op de WVAB-website staan in de fase van revisie kunnen zijn. Indien dat het geval is wordt dat weergegeven op het voorblad. Verder heeft de KNMvD op verzoek van belanghebbende partijen in de voedselproducerende sectoren de SGD, Stichting Geborgde Dierenarts, opgericht. De SGD is als onafhankelijk instituut verantwoordelijk voor het beheer van reglementen en regelingen voor de veterinaire dienstverlening door de dierenarts. Deze regelingen en reglementen moeten in overeenstemming zijn met de eisen van de beroepsgroep, belanghebbende(n) en de overheid. De SGD draagt zorg voor onafhankelijke borging hiervan. Deze activiteiten zijn met name van belang bij de implementatie van de afspraken uit het Convenant Antibioticaresistentie Dierhouderij.

5. Wageningen Bioveterinary Research, onderdeel van Wageningen University & Research.

Wageningen Bioveterinary Research voert wettelijke onderzoekstaken uit op het gebied van aangifteplichtige ziekten bij dieren voor de Nederlandse overheid. Hieronder vallen alle ziekten van dieren waarop nationale en/of internationale regelgeving van toepassing is. Tevens is het instituut een wetenschappelijk kennis- en adviescentrum, verricht het diagnostiek in het kader van exportcertificering en beoordeelt het diergeneesmiddelen en veevoederadditieven voor of namens de Nederlandse overheid. Wageningen Bioveterinary Research heeft specifieke expertise op het gebied van de bestrijding van aangifteplichtige dierziekten conform de nationale en Europese regelgeving. Het instituut houdt als nationaal referentielaboratorium van de Nederlandse overheid toezicht op de uitvoering van diagnostiek door externe laboratoria en is verantwoordelijk voor de uitvoering van diagnostiek en advies bij verdenkingen van besmettelijke aangifteplichtige dierziekten.

6. Rendac

Volgens de destructiewet moeten kadavers van het bedrijf worden afgevoerd en op verantwoorde wijze worden verwerkt. Rendac doet dit in Nederland. Het melden van kadavers is een wettelijke verplichting.

7. De SDa, Autoriteit Diergeneesmiddelen

De SDa is een onafhankelijk instituut dat richtlijnen vaststelt voor verantwoord antibioticumgebruik in de dierhouderij door dierhouders en dierenartsen. De SDa geeft opdracht voor het aanleveren van gegevens met betrekking tot antibioticumgebruik en analyseert deze. Ze adviseert de diersectoren verbetertrajecten in te stellen voor bedrijven en dierenartspraktijken die systematisch veel antibiotica inzetten en houdt toezicht op de kwaliteit van de aangeleverde data en de verbetertrajecten. De SDa rapporteert haar gegevensanalyse aan de diersectoren en de overheid.

Verder zijn rundveehouders verplicht om zogenaamde Voedselketeninformatie (VKI) aan runderslachterijen en zelf slachtende slagers door te geven. Dit is ingesteld ten behoeve van de voedselveiligheid en vloeit voort uit in Europees verband opgestelde regelgeving. De te leveren informatie heeft met name betrekking op gebruik van diergeneesmiddelen en gezondheid van de te slachten dieren. De gegevens kunnen worden

ingevoerd in het digitale systeem [InfoRund](#). Verder zijn QLIP (voor private taken) en COKZ (voor publieke taken) betrokken bij kwaliteitsprogramma's in de zuivelsector.

8.2 Aangifteplichtige dierziekten

Aandoeningen zijn onder te verdelen in aangifteplichtige en niet-aangifteplichtige dierziekten. De dierziekten waarvoor een aangifteplicht geldt zijn beschreven [op de website van de NVWA](#). Voorbeelden van aangifteplichtige dierziekten bij melkvee zijn mond- en klauwzeer (MKZ), brucellose (abortus bang), rundertuberculose, blauwtong en BSE. De dierziekten in de Europese diergezondheidsverordening zijn ingedeeld in de vijf categorieën: A, B, C, D en E. Voor alle ziekten uit deze categorieën geldt een meldingsplicht, voor de ziekten uit categorieën A en B geldt daarnaast ook een bestrijdingsplicht. Blauwtong is een categorie C ziekte. Naast de dierziekten genoemd in de Europese diergezondheidsverordening heeft het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) in de nationale wetgeving nog extra dierziekten en diersoorten aangewezen die meldingsplichtig zijn.

Kenmerken van aangifteplichtige dierziekten zijn onder meer dat ze zich snel uitbreiden, dat ze ernstige schade kunnen berokkenen aan de betrokken diersoort, en/of dat ze een gevaar vormen voor de volksgezondheid. Bovendien zijn deze ziekten niet of niet volledig te voorkomen of te bestrijden met normale bedrijfsmiddelen. Soms wordt uit voorzorg een tijdelijke aangifteplicht ingesteld om meer informatie over een aandoening te verkrijgen.

De aangifteplicht houdt het volgende in: als een dier verschijnselen van de ziekte vertoont of als redelijkerwijs kan worden aangenomen dat een dier kan zijn besmet of drager van smetstof is, moet de houder en/of de dierenarts dit melden bij het Landelijk meldpunt dierziekten (045-5463188). Dit geldt 24 uur per dag. Indien een rund verwerpt na een draagtijd van meer dan 100 dagen dan is er een kans dat het dier besmet is met *brucellose* en dient in overleg met de dierenarts een bloedmonster te worden genomen en onderzocht door de GD. De kosten worden vergoed door de overheid.

De melding van een vermoeden van een aangifteplichtige dierziekte leidt altijd tot een onderzoek door de NVWA en blokkade van het bedrijf. De betreffende dieren worden onderzocht en er worden eventueel monsters genomen om definitief vast te stellen of het inderdaad een aangifteplichtige dierziekte betreft.

Dergelijke aandoeningen leiden tot ernstige calamiteiten. De rijksoverheid heeft beleidsdraaiboeken waarin per ziekte de te nemen maatregelen en de juridische basis ervan worden beschreven.

Zodra er sprake is van een aangifteplichtige dierziekte kan de overheid een 'standstill' afkondigen. Dit is een absoluut vervoersverbod in heel het land. Dit houdt in dat er geen transport van vee en dierlijke producten mag plaatsvinden. Tijdens deze standstill start de NVWA met de tracering naar de herkomst van het virus of de bacterie. Bij deze tracering zullen alle contacten die er vanuit de besmette bedrijven zijn geweest, worden nagevolgd. Dit om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de besmettingsroutes. Na de standstill wordt naast de ingestelde bestrijdingsgebieden, de compartimentering voor Nederland van toepassing. Nederland is hiervoor ingedeeld in twintig gebieden. Bij een uitbraak van een aangifteplichtige besmettelijke dierziekte worden de compartimenten van elkaar geïsoleerd, bijvoorbeeld door het vervoer tussen bedrijven in compartimenten te beperken. Deze maatregelen hebben als doel bij een uitbraak van besmettelijke dierziekten verdere verspreiding ervan te voorkomen.

Er vindt monitoring plaats om de status van Nederland voor veewetziekten aangifteplichtige ziekten te bewaken. Onder normale omstandigheden is Nederland vrij van aangifteplichtige deze aandoeningen, maar sinds september 2023 worden blauwtong-besmettingen gemeld met een ander serotype (3) dan bij de uitbraak in 2006. De verschijnselen van blauwtong zijn: beschadigingen van het slijmvlies in de bek, speeksel, neusuitvloeiing, een verdikking van kop en/of lippen, kreupelheid, en tekenen van algeheel ziek zijn zoals slecht eten, sloom zijn en koorts zijn belangrijke verschijnselen. In de regel zijn verschijnselen bij schapen heftiger dan bij runderen of geiten. Er bestaat geen behandeling tegen blauwtong, voor serotype 3 is momenteel ook nog geen vaccin beschikbaar. De behandeling van zieke dieren moet gericht zijn op pijnstilling en ontstekingsremming en het voorkomen van bijkomende bacteriële infecties. Stress en uitdroging dient vermeden te worden. Het opstallen van dieren, met name rondom schemering, is effectief gebleken om besmetting te voorkomen. Een goede ventilatie in de stal draagt daaraan bij.

De procedures die in werking treden indien er een verdenking van een veewetziekte ontstaat zijn te vinden op de website van de NVWA.

Landelijk meldpunt dierziekten (045) 546 31 88

8.3 Preventieve maatregelen

Voorkomen is beter dan genezen. Dit geldt ook voor gezondheidszorg in de melkveehouderij. Preventie vormt de basis voor een doelgerichte aanpak van gezondheid. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt tussen landelijke en sectorbrede aandachtspunten en maatregelen op bedrijfs- en dierniveau.

8.3.1 Preventie op landelijk en sectorniveau

Monitoring

Naast aangifteplichtige dierziekten zijn er nog een aantal besmettelijke aandoeningen waarvoor monitoring plaatsvindt. Daarnaast zijn bestrijdingsprogramma's ontwikkeld om een aantal niet aangifteplichtige ziekten te bestrijden (zie hoofdstuk 8.4). De GD voert een *aanvullend monitoringsprogramma* uit om tijdig signalen op te vangen over nieuwe ontwikkelingen op het gebied van diergezondheid die buiten het bestek van de aangifteplichtige ziekten vallen. Deze monitoring heeft drie doelen: 1 – opsporen van uitbraken van bekende ziekteverwekkers, 2 – opsporen van onbekende aandoeningen of ziekteverwekkers en 3 – zicht houden op trends en ontwikkelingen in de veehouderij. Een kenmerk (wat ook onderscheidend is van de monitoring voor aangifteplichtige ziekten) is dat de melding van signalen door veehouders, dierenartsen en andere erfbetreders (via de telefonische helpdesk Veekijker, tel. 088 2025555) vrijwillig is. Er worden zowel reactief als proactief signalen uit het veld verzameld. Deze worden regelmatig intern besproken en geanalyseerd en periodiek gerapporteerd.

Antibioticum beleid

De overheid heeft in verband met het ontstaan van resistente bacteriestammen die de volksgezondheid kunnen bedreigen de veehouderij opgedragen het *antibioticagebruik* zo veel mogelijk te beperken. Er zijn namelijk sterke aanwijzingen dat het gebruik van antibiotica in de veehouderij een rol speelt bij antibioticaresistentie bij de mens. Daarom is door de KNMvD, de Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO; de brancheorganisatie van de Nederlandse zuivelindustrie), de ondernemersorganisaties LTO-Nederland en NMV en de COV (Centrale organisatie voor de Vleessector) het 'Convenant antibioticaresistentie' gesloten, waarin de doelstelling is vastgelegd om te komen tot een reductie van antibioticaresistentie en een verantwoord gebruik van antibiotica. Preventief gebruik van antibiotica is verboden sinds 2012, antibioticagebruik in de veehouderij is tegenwoordig gereguleerd in de [Europese diergeneemiddelenverordening](#).

Om verantwoord antibioticagebruik aantoonbaar te maken is betrouwbare registratie van het gebruik noodzakelijk. Daarom zijn alle Nederlandse rundveehouders verplicht elke levering van antibiotica binnen 14 dagen centraal te registreren in de database [MediRund](#). Middels afspraken in een 1-op-1-overeenkomst laten zij dit uitvoeren door hun dierenarts (die is daarvoor dan gemachtigd). De SDA vraagt deze data periodiek op, beoordeelt de kwaliteit en voert analyses uit (kwartaalrapportages). De NVWA houdt risico gebaseerd toezicht op het antibioticagebruik. Vanaf 2024 moet het gebruik van antibacteriële middelen voor dieren door de EU-lidstaten worden gerapporteerd aan de European Medicines Agency (EMA), daarvoor worden momenteel voorbereidingen getroffen.

Een centraal begrip bij de beoordeling van het antibioticagebruik is de *Defined Daily Dose Animal Farm* (DDDA_F), hiervoor hanteert de SDA rekenregels waarbij naast de specificaties van de geleverde medicamenten ook de samenstelling van de veestapel (met normgewichten per diercategorie) wordt meegenomen. De SDA heeft per diersector benchmarkindicatoren opgesteld voor antibioticagebruik. Bedrijven met een antibioticagebruik boven de benchmark dienen actie te ondernemen om het antibioticagebruik te verlagen. Voor de melkveehouderij is de benchmark 5 DDDA_F. In 2022 had 3% van de melkveebedrijven een antibioticagebruik boven deze benchmarkwaarde, dit is laag ten opzichte van andere sectoren. Bedrijven die twee jaren achtereen een hoger gebruik (>5 DDDA_F) hebben worden aangemerkt als structureel hooggebruikers, dit betrof in de jaren 2021/2022 1,3% van de melkveebedrijven. Uit de gebruikscijfers van 2022 blijkt dat in de melkveehouderij het antibioticagebruik sinds 2009 met 45,4% is gedaald, maar sinds 2014 vrijwel is gestabiliseerd op een niveau van ongeveer 3,2 DDDA_F. De daling is in belangrijke mate toe te schrijven aan aanpassingen in het droogzetbeleid. Een substantiële verdere verlaging is niet te verwachten. Bij vleeskalveren komt hooggebruik nog wel regelmatig voor en wordt door de sector aangepakt. In de kalversector is nog een algehele verdere verlaging van het antibioticagebruik nodig. In beide sectoren is het aandeel 1^e keuze middelen gestaag toegenomen. In de SDA signalering zijn ook criteria

opgenomen voor het identificeren van zogenaamde 'veelvoorschrijvers' onder de dierenartsen. Deze dierenartsen moeten voor zichzelf verbetermaatregelen treffen. Voor de melkveehouderij zijn de verschillen in voorschrijfpatroon tussen dierenartsen gering.

Bedrijfsspecifieke gezondheids- en behandelplannen

Het convenant antibioticaresistentie verplicht rundveehouders de veterinaire bedrijfsadviseur onder te brengen bij een geborgde dierenarts. Melkveehouders met meer dan vijf koeien zijn verplicht:

- a. een bedrijfsspecifiek gezondheidsplan (BGP) te hebben;
- b. een bedrijfsspecifiek behandelplan (BBP) te hebben;
- c. een contractuele (bilaterale) relatie aan te gaan met een geborgde rundveedierenarts.

Een voorbeeldovereenkomst is te vinden op internet, de wetgeving omschrijft bovendien algemene eisen waaraan de plannen moeten voldoen. Het bedrijfsspecifieke gezondheid- en behandelplan maken beide onderdeel uit van de bilaterale overeenkomst tussen de melkveehouder en de geborgde rundveedierenarts. De overeenkomsten moeten centraal worden vastgelegd in het digitale systeem InfoRund. Algemeen geldt dat bij ziekte, maar ook bij preventie van ziekte, alle risicofactoren (klimaat, hygiëne, voeding, management, etc.) moeten worden gecontroleerd en geoptimaliseerd.

Het zgn. 'formularium melkvee' ([WVAB](#) > [Formularia](#) > Formularium melkvee) is leidend voor het voorschrijven van antibiotica en het opstellen van de bedrijfsspecifieke behandelplannen. De aanbevelingen in het formularium zijn gebaseerd op voortschrijdende wetenschappelijke inzichten, en kunnen strijdig zijn met geldende wet- en regelgeving. Bij eventuele handhaving zal echter met de inhoud van het formularium rekening worden gehouden. Het formularium is bedoeld als beargumenteerde richtlijn voor het antibioticumgebruik. Argumenten als bedrijfshistorie, verandering van gevoeligheid, ernst en snelheid van verloop van de infectie op het bedrijf kunnen reden zijn af te wijken van de geadviseerde keuze. Om goed gefundeerd een antibioticum te kunnen kiezen moet eerst een juiste diagnose worden gesteld. Zowel de effectiviteit van een middel als beperking van resistentie worden meegewogen. In het formularium wordt onderscheid gemaakt in eerste, tweede en derde keuze middelen. Bij eerste keuze middelen ontbreken directe risico's voor resistentieontwikkeling door ESBL- of AmpC-producerende organismen. Deze middelen kunnen worden opgenomen in het bedrijfsbehandelplan. Voor de tweede keus wordt het 'nee, tenzij'-principe gehanteerd, wat betekent dat de dierenarts zich moet verantwoorden bij het inzetten van deze middelen. Bij de derde keus wordt dit principe nog strakker gehanteerd voor antibiotica die van kritisch belang zijn voor de mens. Deze middelen worden niet in een bedrijfsbehandelplan opgenomen, en kunnen slechts in individuele gevallen worden voorgeschreven. Een aantal antibiotica zijn verboden voor alle voedselproducerende dieren. Voor een optimaal therapieresultaat en een minimale kans op resistentieontwikkeling is het van het grootste belang om een therapie, binnen de termijn gesteld op de registratiebeschikking, voldoende lang door te zetten in de voorgeschreven dosering. Het bedrijfsgezondheidsplan en bedrijfsbehandelplan moeten minimaal eenmaal per jaar door de veehouder en de dierenarts gezamenlijk worden geëvalueerd en zo nodig bijgesteld. De dierenarts dient een verslag van de evaluatie te maken wat de veehouder op het bedrijf bewaart. De overheid heeft per 1/3/2014 alle antibiotica de zogenoemde UDD-status gegeven. Dit betekent dat alleen de dierenarts de antibiotica mag toedienen en dat deze middelen niet op het bedrijf aanwezig mogen zijn. Slechts wanneer voldaan wordt aan strikte en toetsbare voorwaarden op het gebied van diergezondheidsmanagement en antibioticumgebruik kan vrijstelling worden verkregen en mag de veehouder zelf antibiotica toedienen en op het bedrijf voorhanden hebben.

Overige aandachtspunten

Naast de bovengenoemde bilaterale overeenkomst tussen veehouder en dierenarts en BGP/BBP moet ieder bedrijf ook een vorm van monitoring toepassen om te kunnen garanderen dat alleen melk wordt geleverd van gezonde koeien. Hiervoor is de KoeMonitor ontwikkeld, waarin ook het Bedrijfsgezondheidsplan en Bedrijfsbehandelplan zijn geïntegreerd. KoeMonitor kent 3 onderdelen: KoeData, KoeAlert en KoeKompas. De dierenarts heeft een rol in KoeMonitor: voor KoeAlert geldt een controlerende rol in het kader van Officiële Controle Verordening 2017/625. Voor KoeKompas geldt dat de dierenarts een adviserende rol heeft, en zelf de keuze heeft hoe hij/zij deze rol wil vervullen. KoeMonitor kan gebruikt worden voor het certificatieschema "On the way to PlanetProof Melk". Dit schema richt zich naast diergezondheid en welzijn ook op biodiversiteit en klimaat. Iedere zuivelonderneming stelt minimaal één monitoringssysteem beschikbaar voor de aangesloten melkveehouders. Indien veehouders onvoldoende scores dan wordt de diergezondheid verplicht vaker gecontroleerd door de dierenarts. QLIP controleert bij de zuivelondernemingen op het gebruik en de invulling van deze systemen.

[KoeData](#) geeft elk kwartaal op basis van objectieve data inzicht in de diergezondheid op het melkveebedrijf en daarmee in het risico dat er attentiekoeien aanwezig kunnen zijn. Dit is gebaseerd op de EU-hygiëneverordening 853/2004 die bepaalt dat de melkveehouder verantwoordelijk is voor het leveren van melk van gezonde koeien.

[KoeAlert](#) is ontwikkeld om aan te tonen dat de melkveehouder over de kennis beschikt om attentiekoeien te herkennen en de melk van deze koeien uit te houden. Daarvoor beoordeelt de KoeAlert-dierenarts minimaal 1x per jaar of de melkveehouder attentiekoeien daadwerkelijk herkent en de melk van deze koeien aantoonbaar uithoudt.

[KoeKompas](#) is een managementsysteem dat de diergezondheid, het dierenwelzijn en de mogelijke risico's op het melkveebedrijf in kaart brengt. KoeKompas laat zien wat goed gaat, waar mogelijke risico's liggen en wat nog beter kan in de technische bedrijfsvoering. Jaarlijks vindt op elk melkveebedrijf de KoeKompas-beoordeling plaats door een geborgde dierenarts die de opleiding voor KoeKompas heeft afgerond en geregistreerd staat bij de Stichting Zuivelplatform.

Om alle melkveehouders een goed en integraal inzicht te geven in hun jongveemanagement is de [Kalf Opfok Kwaliteit score](#) (KalfOK-score) ontwikkeld. Dit systeem is een uniform scoresysteem op basis van al beschikbare data, dat melkveehouders elk kwartaal inzicht geeft in de kwaliteit van hun kalver zorg. Het systeem is ontwikkeld in samenwerking met melkveehouders, dierenartsen, diergezondheidsexperts en vertegenwoordigers van ZuivelNL. De KalfOK-score is opgebouwd uit 12 kengetallen die een goede indicatie geven van hoe het op een bedrijf gaat met de gezondheid van de kalveren en het jongvee. Dat maakt dat de score een goed uitgangspunt kan zijn voor het verbeteren van de jongveeopfok op een melkveebedrijf. Ook de KalfOK-score is opgenomen in het certificatieschema "On the way to PlanetProof Melk".

Hoewel runderen het grootste deel van hun leven op primaire bedrijven verblijven, is ook transport van levende dieren onlosmakelijk verbonden met de hedendaagse melkveehouderij. Transport tijdens extreme (in Nederland vooral hoge) temperaturen kan een grote impact hebben op gezondheid en welzijn van de getransporteerde dieren. Daarom heeft de NVWA namens de rijksoverheid en het bedrijfsleven een nationaal plan veetransport bij extreme temperaturen opgesteld. Kern van dit plan is om bij transport tijdens hoge omgevingstemperaturen maatregelen te nemen om hittestress van de dieren zo veel mogelijk te voorkomen. Ook primaire bedrijven kunnen overigens maatregelen nemen om [hittestress voor de koeien zo veel mogelijk te beperken](#). LTO en GD hebben een [hittestresscheck](#) ontwikkeld waarmee voorspeld kan worden of er kans is op weersomstandigheden die maatregelen nodig maken en worden adviezen gegeven.

Diergezondheid staat niet op zich, nog afgezien van de resistentieproblematiek. Er zijn aandoeningen die van dier op mens kunnen worden overgedragen. Dit zijn de zoönosen. Voor dergelijke aandoeningen zijn preventie en bestrijding dus ook voor de humane gezondheidszorg van belang, en worden niet alleen de belangen van de veehouderij meegewogen bij te nemen maatregelen en het toepassen van monitoring en bestrijding. Een overzicht van voor Nederland relevante zoönosen is te vinden op de pagina [Ziek door dier](#) op de website van het RIVM. Ook het [One Health Portal](#), dat is bedoeld voor humaan veterinaire informatie-uitwisseling, geeft informatie over zoönosen. Verder is er een samenwerkingsverband van academische onderzoeksinstituten wat zich bezighoudt met het thema One Health, het Netherlands Centre for One Health ([NCOH](#)).

8.3.2 Preventie op bedrijfs- en dierniveau

Beperking van in- en versleep

De kans op het optreden van besmettelijke dierziekten kan met eenvoudige maatregelen sterk afnemen. Allereerst gaat het om het beperken van de insleep. Een sleutelement hierbij is het zo veel mogelijk beperken van directe diercontacten met andere bedrijven, een zogenoemde gesloten bedrijfsvoering. De belangrijkste maatregelen om insleep te voorkomen zijn:

- Geen vee aankopen.
- Voorkomen van diercontacten met vee van andere bedrijven.
- Bezoekers alleen toelaten wanneer ze bedrijfskleding dragen.

Vervolgens is het belangrijk om de verspreiding van ziekten binnen het bedrijf te voorkomen. Maatregelen met dit doel vragen meer aandacht van de veehouder en soms ook meer investeringen. De fysieke scheiding

van de verschillende leeftijdsgroepen is een belangrijk aandachtspunt. Ook de hygiëne van de veehouder bij zijn gang van de ene groep dieren naar de andere speelt een rol. Niet voor elk bedrijf zijn alle maatregelen even goed toepasbaar, maar door bijvoorbeeld alleen vee aan te kopen van bedrijven die vrij zijn van bepaalde ziekten, wordt het risico van insleep beperkt. Door deelname aan de diverse gezondheidsprogramma's van de GD kan de kans op schade door besmettelijke aandoeningen verder worden beperkt.

Managementmaatregelen

De basis voor een gezonde veestapel is het toepassen van algemeen aanvaarde adviezen over voeding, verzorging en huisvesting. Met een goede hygiëne in de stal is de besmettingsdruk te beheersen. Een steriele omgeving is echter niet gewenst. Bij gebruik van ontsmettingsmiddelen wordt daarom enige terughoudendheid aangeraden. Voldoende aandacht voor de veestapel draagt bij aan tijdige signalering van dieren met een verminderde gezondheid. In combinatie met gericht ingrijpen kan dit de ernst van aandoeningen beperken. Gezondheidsproblemen van verse koeien en pasgeboren kalveren, de meest kwetsbare dieren op een melkveebedrijf, zijn te beperken door een adequaat management tijdens de droogstand en rond het afkalven. Goed onderhoud van de melkinstallatie en een juiste wijze van melken dragen bij aan een goede uiergezondheid. Individueel celgetal-onderzoek bij de productiecontrole, al dan niet gecombineerd met bacteriologisch onderzoek van kwartiermelk, vergemakkelijkt het opsporen van dieren met uiergezondheidsproblemen. Dit ondersteunt bovendien de keuze en beoordeling van therapieën. Uitslagen van productiecontrole kunnen worden gebruikt als ondersteuning voor het opsporen van dieren met stofwisselingsstoornissen.

Voor management van klauwgezondheid kan bijvoorbeeld het [7-puntenplan van GD](#) worden toegepast. Elementen hierin zijn het zo nodig ontsmetten van klauwen via voetbaden of met een rugspuit en regelmatig controleren en zo nodig bekappen van de klauwen. Het standaard middel voor gebruik in voetbaden is vanwege de effectiviteit nog steeds formaline, maar er zijn alternatieve middelen beschikbaar. Met enige regelmaat worden bovendien nieuwe middelen aangeboden, zie hiervoor de website van GD. Met controle en bekappen kunnen eventuele aandoeningen worden opgespoord en behandeld die nog niet tot klinische kreupelheid hebben geleid, daarnaast kan er door bekappen voor worden gezorgd dat de dieren de klauwen goed blijven belasten en zodoende beter kunnen lopen. Het jongvee moet hierbij niet worden vergeten. Ook periodieke bedrijfs- of vruchtbaarheidsbegeleiding draagt bij aan het voorkomen van problemen. Door registratie van aandoeningen kan inzicht worden verkregen in de mate waarin er problemen optreden, en kunnen ook doelstellingen worden geformuleerd wat betreft diergezondheid.

Het wordt sterk aanbevolen om bij preventie van gezondheidsproblemen ook aandacht aan het drinkwater te besteden, en de kwaliteit van dit water regelmatig te laten onderzoeken vooral als het geen leidingwater is. Ook bij leidingwater kan de kwaliteit echter sterk verminderen door vervuilde leidingen of drinkbakken. Verder wordt controle op zomerwring aangeraden bij droogstaande dieren en jongvee. Eventueel kunnen oormerken met vliegenbestrijdingsmiddelen worden gebruikt. Een ander voorbeeld van een preventieve managementmaatregel is het verkorten van de droogstand van koeien met een voldoende hoge productie aan het eind van de lactatie en een niet te hoog celgetal. Uit het onderzoek Droogstand op maat is namelijk gebleken dat dit zich kan terugbetalen in minder gezondheidsproblemen. Veel aspecten van preventie zullen aan de orde komen bij het opstellen van bedrijfsspecifieke gezondheidsplannen.

Overige preventieve maatregelen

Ten slotte kunnen dieren ook tegen ziektes worden beschermd door vaccinatie of toepassing van anti-wormmiddelen in combinatie met een aantal specifieke managementmaatregelen. Hierbij speelt ook weiden van jongvee een rol. Opbouw van immuniteit gedurende de opfok is belangrijk om op latere leeftijd weerstand te hebben tegen besmetting. Ter voorkoming van besmetting met *maagdarmwormen* kunnen dieren in het eerste jaar dat ze buiten komen het beste worden geweid op etgroen (= net gemaaid grasland), waarbij ze maximaal veertien dagen op één perceel blijven. Kalveren laat inscharen (in juni) en vroeg opstallen (in september) heeft de voorkeur. Jongvee kan in de weide ook besmet raken met *longwormen*. Via beweidingsmaatregelen alleen wordt daartegen echter onvoldoende immuniteit opgebouwd. Daarom wordt aanbevolen het jongvee zes weken voor aanvang van het eerste weideseizoen te enten tegen *longworm*, met een tweede enting vier weken na de eerste. Als de kalveren in het eerste levensjaar geen weidegang krijgen is vaccinatie niet zinvol; overweeg dan de pinken te vaccineren (indien deze wel weidegang krijgen). De immuniteit door vaccinatie is niet blijvend. Daarom is een herbesmetting met *D. viviparus*larven op de weide nodig voor de ontwikkeling van een voldoende hoge en langdurige immuniteit.

Op bedrijven of weides waar alleen maar jongvee aanwezig is, is de kans aanwezig dat geen dragerdieren aanwezig zijn. Een herbesmetting door weidegang (na vaccinatie tegen longworm) zal in die gevallen vaak dus niet plaatsvinden, waardoor geen optimale weerstand ontstaat. Op zulke bedrijven kan het soms zinvol zijn om de vaccinatie pas bij de vaarzen uit te voeren.

Via de website van de GD is de '[Wormsleutel](#)' beschikbaar. Deze kan worden gebruikt om met zo min mogelijk wormmiddelen een zo goed mogelijke weerstand op te bouwen tegen maagdarmwormen en longwormen. Zie ook paragraaf 8.7.4. Op bedrijven met kans op *leverbotbesmetting* kan hiernaar in het najaar bloedonderzoek worden uitgevoerd. De GD kan onderzoeken welke percelen een risico vormen. Aan de hand hiervan kan het beweidingsplan worden aangepast. Verder kunnen worminfecties en leverbot worden gemonitord door middel van tankmelkonderzoek. Bij bestrijding van aangetoonde besmettingen moet er rekening mee worden gehouden dat resistentie van leverbotten tegen het middel triclabendazole steeds vaker voorkomt. Bij melkvee geldt voor dit middel bovendien een wachttijd.

Naast de hierboven genoemde aandachtspunten is er tegenwoordig een groot aantal preventieve entingen beschikbaar. Het aanbod van middelen kan met verloop van tijd veranderen. Hier worden enkele voorbeelden genoemd:

- Preventieve enting tegen *trichofytie* of *ringschurft* kan in overleg met de dierenarts worden uitgevoerd. Dit is vooral aan de orde als dieren van andere bedrijven komen en na een eerdere uitbraak.
- Jongvee kan vanaf een leeftijd van drie maanden worden geënt tegen *BRS* of *pinkengriep*, met een tweede enting na vier weken. Deze aanpak is vooral zinvol op bedrijven met problemen, bij aanvoer van nieuwe dieren en op bedrijven waar al geënt wordt.
- Melkgevende dieren kunnen als er problemen zijn worden gevaccineerd tegen longworm, maar dan moet rekening worden gehouden met negatieve bijwerkingen.

Melkveehouders wordt aangeraden met de eigen dierenarts te overleggen welke vaccinaties voor hun bedrijf zijn aan te raden.

8.4 Gezondheidsprogramma's

Bij niet-aangifteplichtige dierziekten is bestrijding niet wettelijk verplicht. Toch acht de melkveesector bestrijding voor een aantal van deze ziekten van collectief belang. De GD-gezondheidsprogramma's hebben betrekking op deze aandoeningen. Deelname aan de programma's levert voor bedrijven gezondheidsstatussen op waarmee de situatie op het bedrijf kan worden gekarakteriseerd. Deelname aan deze programma's is veelal vrijwillig, maar voor enkele aandoeningen geldt dat niet. Zo wil de Nederlandse rundveehouderij de dierziekten IBR en BVD uitroeien en wil de zuivelindustrie dat melk afkomstig is van leptospirose-vrije runderen. Melkveebedrijven zijn daarom via de leveringsvoorwaarden van zuivelondernemingen of kwaliteitsborgingsprogramma's verplicht om deel te nemen aan programma's waarmee bestaande besmettingen kunnen worden bestreden en de afwezigheid van deze aandoeningen kan worden aangetoond. De actuele stand van zaken is te vinden op [de website van ZuivelNL](#).

Het doel van de (vrijwillige) GD-gezondheidsprogramma's is vrijwaring van bedrijven, al dan niet gecombineerd met certificering. Als er echter aanwijzingen zijn voor een besmetting, dan kan een gerichte bestrijding worden ingezet. Elke veehouder kan voor zichzelf afwegen of deelname aan een vrijwillig dierziekteprogramma rendabel is. Hierbij speelt mee of de ziekte op het bedrijf op dat moment een probleem vormt. Bijvoorbeeld omdat er onlangs een uitbraak is geweest, of omdat er een redelijke kans is dat die in de toekomst zal plaatsvinden. De meeste maatregelen tegen één bepaalde ziekte zijn vaak ook effectief tegen andere ziekten, zoals bijvoorbeeld hygiënisch werken. Het kost daarom relatief weinig extra om meer ziekten tegelijk te bestrijden. Het plan van aanpak bevat dan maatregelen tegen verschillende ziekten. De dierenarts en de GD kunnen adviseren over een combinatie van verschillende programma's.

Om de hierna beschreven aandoeningen tegen te gaan kunnen veehouders via abonnementen deelnemen aan GD-gezondheidsprogramma's.

8.4.1 Bovine Virus Diarree (BVD)

BVD wordt veroorzaakt door een BVD-virusinfectie. De infectie veroorzaakt een algehele weerstandsvermindering, doordat het aantal witte bloedcellen in het bloed tijdelijk is verlaagd. Dit virus kent twee verschillende typen: BVD type 1 en BVD type 2. In Nederland veroorzaakt BVD type 1 de meeste infecties.

BVD veroorzaakt veel schade. De klinische verschijnselen van een BVD-infectie hangen onder meer af van het feit of het dier afweerstoffen tegen het virus heeft. Is een dier ooit besmet geraakt met het BVD-virus, dan zal het hiertegen (waarschijnlijk) levenslang afweerstoffen aanmaken. Een herbesmetting zal dan vaak ongemerkt voorbijgaan, want dieren met afweerstoffen vertonen geen ziekteverschijnselen bij een herinfectie en verwerpen niet. Dieren die nooit eerder met het BVD-virus in aanraking zijn geweest, maken geen afweerstoffen aan. Ook bij deze dieren kan een BVD-infectie echter zonder symptomen verlopen. Een infectie met BVD type 1 van een drachtig dier kan de volgende ziekteverschijnselen veroorzaken: ontsteking van de slijmvliezen, waardoor diarree, koorts, speekselen, verminderde eetlust en/of uitdroging kunnen ontstaan. De vrucht kan afsterven, vervolgens worden gemummificeerd of geresorbeerd, of worden verworpen. Verwerpen door BVD kan gedurende de hele dracht optreden. Ook kunnen kalveren worden geboren met waarneembare afwijkingen, zoals oog-, vacht- en hersenafwijkingen. Verder kunnen persistent met BVD-virus geïnfecteerde kalveren worden geboren. Na de geboorte blijft zo'n kalf voortdurend het BVD-virus uitscheiden. Zodoende vormt het dus een continue besmettingsbron voor zijn omgeving. Andere mogelijke verschijnselen zijn: productiedaling, diarree in de opfok, en sterfte. Een infectie met BVD type 2 is agressiever en veroorzaakt soms ook bloedingen, voornamelijk zwarte of bloederige diarree en bloedingen op de slijmvliezen. Besmette dieren sterven veelal binnen 48 uur.

Voor bestrijding van BVD heeft de GD 4 verschillende routes voor melkvee: 'BVD-vrij route intake virus en bewaking jongvee antistoffen', 'BVD-vrij route oorbiopten', 'BVD-vrij route jongvee antistoffen' en 'BVD-vrij route tankmelk'. Daarnaast zijn er drie bewakingsmethodes: via antistoffen in tankmelk, jongveeantistoffen-onderzoek en onderzoek op virus in oorbiopten. Halverwege 2022 was 85,9% van de melkveebedrijven virusvrij of onverdacht voor BVD.

Tankmelkonderzoek is vooral interessant als er geen aanwijzingen zijn dat er een besmetting op het bedrijf is (monitoring). Elk kwartaal wordt een monster genomen en onderzocht. Alleen bedrijven zonder BVD-antistoffen in de tankmelk kunnen deelnemen aan deze route. Na 2 jaar met gunstige uitslagen kan op eenvoudige wijze gecertificeerd worden. Via hun dierenarts kunnen veehouders een checklist aanvragen waarmee de risico's op BVD-besmetting te beoordelen zijn. Er zijn vaccins op de markt om de veestapel extra te beschermen tegen BVD-besmetting.

8.4.2 Leptospirose (melkerskoorts)

Leptospirose wordt veroorzaakt door de bacterie *Leptospira Hardjo*. Een infectie kan zich bij het rund uiten in een plotselinge daling van de melkproductie, een verhoogd celgetal en afwijkende melk in één of meerdere kwartieren (ingedikt yoghurtachtig of met vlokjes). Bij een chronische vorm van leptospirose treedt abortus op. Vaak zal een infectie echter zonder symptomen verlopen.

Leptospirose is een zoönose: de ziekte kan van dier op mens worden overgedragen. Bij de mens spreekt men in dat geval van melkerskoorts. Dan zijn de ziekteverschijnselen griepachtig: hoofd- en spierpijn, vermoeidheid en in sommige gevallen hoge koorts. Herstel kan lang duren. Overdracht kan plaatsvinden als iemand besmette rauwe melk drinkt of doordat urinespetters van besmette runderen in ogen, mond of wondjes terechtkomen.

Voor leptospirose eist de zuivelindustrie via de kwaliteitsborgingssystemen een gecertificeerd vrije status, en 97% van de melkveebedrijven had begin 2023 de vrije status. Er blijft echter ook bij deze status een kans op besmetting, omdat de ziekteverwekker niet is uitgeroeid. Deelname aan het bewakingsprogramma is daarom verplicht voor melkleverende bedrijven. Hierbij wordt drie keer per jaar een tankmelkmonster onderzocht op afweerstoffen. Er is een apart vrijwaringsprogramma voor niet-melkleverende bedrijven. Hierbij wordt gebruikgemaakt van bloedonderzoek, o.a. van bloedmonsters die in het slachthuis worden genomen.

8.4.3 Infectieuze Bovine Rhinotracheïtis (IBR of koeiegriep)

IBR of koeiegriep wordt veroorzaakt door een infectie met het *Bovine Herpesvirus* type 1 (BHV1). Die veroorzaakt een ontsteking van de voorste luchtwegen. De tijd tussen besmetting en ziekteverschijnselen varieert van enkele dagen tot een week. Verschijnselen van IBR zijn: snotteren en/of snurken, neusuitvloeiing in de vorm van slijmerige etter, ooguitvloeiing, koorts (tot 41°C), verminderde eetlust, daling van de melkproductie, roodheid en beschadigingen van de neusslijmvliezen, verwerpen en soms sterfte. Het virus kan ook door het koppel gaan zonder dat er specifieke verschijnselen worden opgemerkt. Wel treden dan vaak vruchtbaarheidsproblemen en een verminderde melkgift op. De infectie kan zich in zeven tot tien dagen over het hele bedrijf verspreiden. Het virus verspreidt zich sneller als alle dieren in één stal zijn gehuisvest. De meeste uitbraken treden dan ook tijdens de stalperiode op. Bij een uitbraak van IBR op een bedrijf kan er in beperkte mate verspreiding naar andere bedrijven plaatsvinden.

Individueel bloedonderzoek en tankmelkonderzoek dienen voor het eventueel opsporen van IBR. Het tankmelkonderzoek is vooral geschikt voor screening en voor de bewaking van een eenmaal verkregen IBR-vrijstatus, en kan ook worden gebruikt om een IBR-vrijstatus te verkrijgen. Dit duurt echter langer dan via individueel bloedonderzoek, waarbij er bovendien enige kans is op een uitbraak. Ook niet-melkleverende bedrijven kunnen IBR-vrij worden gecertificeerd. Voor bewaking van de vrijstatus worden dan bloedmonsters aan de slachtlijn genomen. Vaccineren met een markervaccin is mogelijk, wat de kans op een uitbraak verkleint. Halverwege 2022 had 53,4% van de melkveebedrijven de status IBR-vrij, 24,6% had de status tankmelk onverdacht en 16,5% had de status vaccinerend.

8.4.4 Neospora

Neospora caninum is een eencellige parasiet die nauwelijks ziekteverschijnselen veroorzaakt, maar wel aanleiding geeft tot abortussen, steenvruchten en onregelmatige terugkomers. Bij meer dan drie procent verwerpers wordt gesproken over een verhoogd aantal verwerpers. Besmetting met *Neospora caninum* is een belangrijke oorzaak voor verwerpen. In het eerste kwartaal van 2023 is bij 2 van de door de GD onderzochte verworpen vruchten de parasiet aangetoond.

Eén besmettingsroute is die van de besmette koe op het ongeboren kalf, de zogenoemde verticale transmissie. Dit is veruit de meest voorkomende route, 80% van de kalveren van met *Neospora* besmette koeien is zelf ook besmet. Verder kunnen dieren worden besmet via de omgeving. Dit heet horizontale transmissie. Honden zijn de belangrijkste risicofactor voor horizontale transmissie van *Neospora*. Nadat een hond besmet voer heeft gegeten (nageboorten, verworpen vruchten), scheidt dit dier via de ontlasting besmettelijke eitjes uit. Eén week na het eten van nageboorten van koeien die besmet zijn met *Neospora*, scheiden honden deze eitjes drie weken lang uit. Recent is aangetoond dat een deel van de honden die *Neospora* via de ontlasting hebben uitgescheiden, dit blijft doen of later weer opnieuw doet. Dit betekent niet dat de hond moet worden afgevoerd, maar wel dat de bewegingsvrijheid van het dier moet worden beperkt. Aangeraden wordt om geen hond toe te laten in de afkalfstal of op de roosters van de ligboxenstal, en honden te leren de ontlasting op een vaste plek te doen, zodat hiervan niets in het voer en/of het drinkwater van de koeien terechtkomt.

Via tankmelkonderzoek kan worden gemonitord of *Neospora* voorkomt in de melkveestapel en kan zo nodig gericht worden ingegrepen. Bij een abonnement wordt met dit doel driemaal per jaar een melkmonster onderzocht. Bij deelname aan dit programma wordt van verwerpers het bloedmonster dat voor onderzoek op *brucellose* wordt ingezonden ook gratis op *Neospora* onderzocht. Bedrijven zonder afweerstoffen in het tankmelkonderzoek hebben geen/ weinig dieren met een *Neospora*-besmetting. Indien er afweerstoffen in de tank worden aangetoond in combinatie met verwerpers waarbij *Neospora* wordt aangetoond, dan is bedrijfsscreening de aangewezen vervolgstap. Besmette dieren hoeven niet afgevoerd te worden omdat runderen geen andere runderen besmetten. Door alleen vaarskalveren aan te houden uit *Neospora*-vrije moeders kan een melkveebedrijf uit de problemen groeien. Bestrijding van *Neospora* heeft echter alleen zin als ook de hond in de te nemen maatregelen wordt meegenomen.

8.4.5 Paratuberculose

Paratuberculose of para-tbc is een besmettelijke ziekte, die wordt veroorzaakt door een ongeneeslijke darmontsteking als gevolg van een besmetting met de bacterie *Mycobacterium avium subsp. paratuberculosis*. Deze bacterie heeft een stevige waslaag en kan hierdoor meer dan een jaar buiten het dier

overleven, bijvoorbeeld in kuilgras, mest, water en grond. Veel geiten zijn besmet met para-tbc. Zij kunnen de ziekte overdragen op runderen. Besmette runderen scheiden de bacterie vooral uit via de mest en daarnaast via melk en biest. Infectie vindt plaats via de bek door opname van besmette mestdeeltjes, biest, melk, voer en drinkwater. Het ongeboren kalf kan ook worden besmet via de baarmoeder. Runderen zijn vooral tijdens het eerste levensjaar gevoelig voor een besmetting. Hier geldt: hoe jonger, hoe gevoeliger. Runderen vanaf één jaar oud zijn duidelijk minder gevoelig. Wanneer zij de para-tbc-bacterie opnemen, worden ze niet ziek en brengen ze geen besmetting over.

Kenmerkend voor een besmetting met de bacterie die para-tbc veroorzaakt, is de zeer lange incubatietijd: de tijd tussen besmetting en de eerste ziekteverschijnselen. Deze incubatietijd varieert van anderhalf tot meer dan tien jaar. Veelal worden de eerste ziekteverschijnselen op een leeftijd van drie tot zes jaar gesignaleerd. Een besmet dier kan de para-tbc-bacterie echter al op tweejarige leeftijd gaan verspreiden.

Mogelijke ziekteverschijnselen zijn: daling van de melkgift met 10 tot 20 procent; afnemende conditie ondanks een goede eetlust; te laag geboortegewicht van de kalveren; uiteindelijk aanhoudende diarree, waarbij vaak gasbelletjes zichtbaar zijn; een verdere daling van de melkproductie en sterfte. Opvallend is dat er bij para-tbc geen koorts optreedt. Door de lange incubatietijd en de niet erg specifieke ziekteverschijnselen zijn veel rundveebedrijven besmet zonder dat dit wordt opgemerkt. Het is onzeker of para-tbc ook voor mensen besmettelijk is. Wel zijn er vermoedens dat para-tbc bij de mens de ziekte van Crohn bewerkstelligt. Bestrijding op melkveebedrijven in Nederland (deelname aan één van de hieronder genoemde GD-programma's) is verplicht sinds 2011.

In het verleden werden voor de diagnostiek vooral mestmonsters onderzocht (bacteriekweek). Mestkweek geeft een redelijk betrouwbaar beeld, maar soms ook onbruikbare resultaten. Bovendien is de methode tijdrovend. Hierdoor was de drempel voor deelname aan het Intensief Programma Paratuberculose van de GD, wat is gebaseerd op tweejaarlijks individueel mestonderzoek, voor veel veehouders te hoog. Inmiddels kan een besmetting ook worden aangetoond met onderzoek van individuele bloed- en melkmonsters op afweerstoffen. Voor dieren waarbij afweerstoffen zijn aangetoond geldt het advies ze – al of niet na bevestigingsonderzoek – af te voeren omdat ze anders (in tegenstelling tot Neospora) andere dieren kunnen besmetten. Kern van het GD-Programma Paratuberculose is het individuele melk- of bloedonderzoek. Er is een vergelijkbaar programma voor niet melkleverende bedrijven wat puur is gebaseerd op bloedonderzoek. De aanpak is gericht op het voorkomen van nieuwe infecties. Voor deelnemende bedrijven zijn drie statussen mogelijk:

- A:** geen besmetting aangetoond;
- B:** besmet, de besmette dieren worden afgevoerd;
- C:** besmet, geen afvoer van besmette dieren.

Bedrijven met een A-status kunnen voor bewaking volstaan met tweejaarlijks individueel bloed of melkonderzoek. De andere bedrijven moeten dit onderzoek jaarlijks laten uitvoeren. Uit de monitoring door de GD blijkt dat in het eerste kwartaal van 2023 82% van de melkveebedrijven status A had, en dat 98% een status had.

Gescheiden jongveehuisvesting verkleint de kans op besmetting met Paratuberculose.

8.4.6 Salmonellose

Zowel *Salmonella dublin* als *Salmonella typhimurium* kan runderen besmetten en ziek maken. Deze bacteriën komen overal in het milieu voor, maar horen niet thuis op een melkveebedrijf. Eenmaal op het bedrijf verspreidt de bacterie zich zeer snel. De belangrijkste ziekteverschijnselen bij het rund zijn hoge koorts (41°C), diarree, verwerpen en productiedaling. De besmetting kan via rauwe melk, niet-gepasteuriseerde melkproducten, zieke dieren of besmette mest overgaan op mensen. Er is dus sprake van een zoönose. Mensen vertonen bij salmonellose de volgende ziekteverschijnselen: hoge koorts, diarree en soms huidontstekingen. Vooral kwetsbare groepen, oudere en jongere mensen en dieren, zijn gevoelig voor besmetting.

Via tankmelkonderzoek (bij abonnement drie keer per jaar) kan worden bewaakt of er afweerstoffen voorkomen bij de koeien. Is dat het geval en zijn er bovendien dieren die de genoemde ziekteverschijnselen vertonen? Dan is het verstandig om in overleg met de dierenarts een plan van aanpak op te stellen. Als bij twee opeenvolgende tankmelkonderzoeken geen afweerstoffen worden aangetoond, kan een salmonellose-onverdacht-certificaat worden verkregen. Volgens de diergezondheidsbarometer rundvee van de GD had in het eerste kwartaal van 2023 97,5% van de melkveebedrijven in Nederland een gunstige tankmelkuitslag. Voor veehouders met een abonnement op het Salmonella-tankmelkonderzoek worden bloedmonsters van verwerpers, die worden ingezonden voor onderzoek op *brucellose*, gratis onderzocht op Salmonella.

8.5 Gezondheidszorg bij jongvee

De belangrijkste gezondheidsproblemen die bij jongvee voorkomen, zijn diarree en luchtwegproblemen. Bij jonge kalveren tot ongeveer twee weken oud komt vaak *diarree* voor. Dit kan voedingsdiarree zijn of een infectie. Bij een bedrijfsprobleem zijn cryptosporidiën en infecties met rotavirus, coronavirus en/of *E. coli* vaak de oorzaak. De verschijnselen van een rotavirus-infectie kunnen sterk variëren: van een milde vorm tot een ernstige vorm met uitdroging. In het kader van de diagnostiek van diarree bij jonge kalveren is het verstandig de mest te laten onderzoeken op mogelijke pathogenen, zoals rotavirus of *E. coli*. De GD heeft hiervoor een speciale test. Er zijn ook sneltesten op de markt met meer of mindere betrouwbaarheid. De uitslag is de leidraad voor managementmaatregelen om nieuwe gevallen te voorkomen. Bij kalveren van 3-4 weken tot 6 maanden oud kan *coccidiose* de oorzaak zijn van diarree. Coccidiose is een darmontsteking die door eencellige parasieten (*Eimeria spp.*) wordt veroorzaakt. Ook dit is via mestonderzoek aan te tonen. Indien bij kalveren één of meer van de verschijnselen sloomheid, snotneuzen, hoesten, versnelde ademhaling, (hoge) koorts en/of verminderde groei optreden dan is er mogelijk sprake van luchtwegproblemen. Vooral kalveren tot 6 maanden zijn hier vatbaar voor. Deze luchtwegproblemen kunnen een scala aan oorzaken hebben, onder te verdelen in pathogenen (met name bacteriën en virussen), weerstand en omgevingsfactoren. Bij klachten is de eerste stap het opsporen van de oorza(a)k(en). Hierbij kunnen longspoelingen, sectie, neusswabs, bloedonderzoek en een biestopnamecheck worden uitgevoerd. Ook het stalklimaat en de huisvesting kunnen een rol spelen: een goede, ruime ventilatie draagt bij aan het voorkomen van luchtwegproblemen.

Eén van de luchtwegaandoeningen die met name bij kalveren van drie tot tien maanden kan voorkomen is pinkengriep. Deze wordt veroorzaakt door een infectie met het *Bovine Respiratoire Syncytiaal Virus* (BRSV), dat een ontsteking van de dieper gelegen luchtwegen veroorzaakt. De lichaamstemperatuur van de dieren stijgt en ze krijgen traanogen. De neusuitvoeiing is slijmerig en de dieren zijn vaak erg benauwd. De ziekte treedt vaak op in de herfst, omstreeks het opstallen. De virusinfectie zelf valt niet te bestrijden. Ook is het gevaar aanwezig dat er bijkomende infecties optreden. Hiervoor zijn preventieve maatregelen noodzakelijk. Bij ouder jongvee kunnen *longproblemen* voorkomen die worden veroorzaakt door een longworminfectie. Hoesten en een snelle achteruitgang van de conditie zijn verschijnselen die duiden op een longwormbesmetting. De besmetting hangt samen met weidegang, maar is grotendeels te voorkomen met goede preventieve maatregelen. Een longwormbesmetting kan via mestonderzoek worden vastgesteld. De aanpak van luchtwegproblemen, inclusief preventie, kan per bedrijf verschillend zijn. Veehouders wordt aangeraden om samen met de eigen dierenarts een plan van aanpak te maken. In het algemeen wordt geadviseerd kalveren tot zes maanden leeftijd gescheiden van oudere dieren te huisvesten.

8.6 Biologische melkveehouderij

In de biologische melkveehouderij staat het natuurlijke evenwicht centraal. In vergelijking met de gangbare melkveehouderij is er meer aandacht voor weerstand. Er zijn beperkende voorwaarden voor toe te passen methoden en middelen. Deze zijn vastgelegd in Europese wetgeving en Skal-normen. Voor bijvoorbeeld de biologisch dynamische bedrijven gelden hiernaast extra beperkingen, welke hier niet verder worden toegelicht. Bij ziektepreventie in de biologische veehouderij wordt getracht de natuurlijke weerstand tegen ziekten te optimaliseren via voeding, verzorging en houderijomstandigheden. In het algemeen worden preventieve maatregelen zoals entingen met grotere terughoudendheid toegepast dan op gangbare melkveebedrijven. Vooral op bedrijven met potstallen maken veehouders nauwelijks gebruik van voetbaden, mede omdat in dit staltype in het algemeen weinig klauwproblemen voorkomen. Onthoornen is toegestaan, mits uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van een dierenarts. Bij eventuele behandeling van een ziek dier hebben natuurlijke en homeopathische middelen de voorkeur boven gangbare geneesmiddelen. Als deze middelen niet effectief zijn en behandeling noodzakelijk is om pijn of lijden van het dier te voorkomen, dan kan op voorschrift van een dierenarts een gangbaar geneesmiddel worden gebruikt. De wettelijke wachttermijnen voor gangbare geneesmiddelen moeten in de biologische melkveehouderij worden verdubbeld. Als er geen wettelijke wachttermijn is geldt een wachttijd van minimaal 48 uur.

Verder zijn per dier per jaar maximaal drie behandelingen met chemisch gesynthetiseerde allopathische geneesmiddelen toegestaan. Een serie behandelingen voor één aandoening telt hierbij als één behandeling. Dieren die korter dan één jaar leven, mogen echter maximaal één keer met reguliere geneesmiddelen worden behandeld. Een aantal behandelingen telt niet mee bij de berekening van het aantal behandelingen per dier: wettelijk verplichte behandelingen, vaccinaties en behandelingen tegen parasieten. Een behandeling met een droogzetpreparaat of teat sealer mag net als in de gangbare melkveehouderij alleen indien de noodzaak hiervan is aangetoond en telt ook als één behandeling. Overschrijding van het maximum moet worden aangemeld bij Skal. Producten van deze dieren mogen niet als biologisch worden verkocht. Bij aangekochte dieren tellen alle eerdere behandelingen in het laatste jaar mee bij bepalen van het aantal behandelingen.

8.7 Bedrijfsgebonden gezondheidsproblemen

Deze paragraaf beschrijft de belangrijkste categorieën bedrijfsgebonden gezondheidsproblemen bij melkvee: uieraandoeningen, klauwaandoeningen, stofwisselingsstoornissen en inwendige en uitwendige parasieten. Vruchtbaarheidsproblemen komen aan de orde in het hoofdstuk over veeverbetering.

8.7.1 Uieraandoeningen

Niet-zichtbare uierontsteking

Er is sprake van een niet-zichtbare uierontsteking of subklinische mastitis als het celgetal hoger is dan 250.000 cellen per ml, terwijl de melk en/of de koe niet zichtbaar afwijkend zijn/is. Na bacteriologisch onderzoek van de melk wordt vaak wel een mastitisverwekker aangetoond. Ook treden in de uier ontstekingsverschijnselen op, en de melkproductie is in veel gevallen lager dan verwacht. Via het individuele koecelgetal bij de melkcontrole zijn dieren met verhoogde celgetallen op te sporen. Van deze dieren kunnen kwartiermelkmonsters bacteriologisch worden onderzocht.

Niet-zichtbare uierontsteking wordt in het algemeen niet behandeld. Wel wordt de informatie gebruikt bij afvoerbeslissingen en bij het bepalen van de droogzettherapie. Als het tankmelkcelgetal te hoog dreigt te worden, kan de melk van dergelijke koeien uit de tank worden gehouden. Maatregelen ter voorkoming van klinische mastitis dragen in het algemeen ook bij aan het voorkomen van subklinische mastitis. Gericht en tijdig behandelen van de klinische gevallen helpt sluimerende infecties te voorkomen.

Zichtbare uierontsteking

Zichtbare uierontsteking of klinische mastitis wordt vaak veroorzaakt door een bacteriële besmetting. Deze besmetting kan zeer acuut verlopen. In andere gevallen is het verloop langdurig en hardnekkig. Er is sprake van een zichtbare uierontsteking als de melk zichtbaar afwijkend is en/of als de uier zichtbare afwijkingen

heeft. Ook kan de koe een algeheel ziekbeeld vertonen. Uierontsteking geeft verlies van melkproductie en een verminderde melkqualiteit. De melk is waterig of bevat vlokjes. In ernstige gevallen is het kwartier hard, rood, warm en gezwollen. In dat geval is de melk etterig en stinkt ze. De koe is soms ernstig ziek en heeft hoge koorts.

De bacteriën die uierontsteking veroorzaken, worden onderverdeeld in koegebonden bacteriën, omgevingsbacteriën en overige bacteriën. Besmetting met koegebonden bacteriën gebeurt vooral tijdens het melken, besmetting met andere bacteriën vooral in de stal. In Nederland komen de volgende soorten bacteriën het meest voor:

- Coagulase-negatieve staphylococci (CNS) zijn volgens recent Nederlands onderzoek nu de meest voorkomende bacteriën, ze kunnen naast subklinische ook klinische uierontsteking veroorzaken. In feite is CNS een verzamelnaam voor een groot aantal verschillende soorten, die als omgevingsbacteriën worden geclassificeerd. Deze bacteriën worden minor pathogenen genoemd, in tegenstelling tot de overige ziekteverwekkers in deze lijst die tot de major pathogenen gerekend worden. Kwartieren die met CNS zijn geïnfecteerd hebben in het algemeen een minder verhoogd celgetal dan kwartieren die zijn geïnfecteerd met major pathogenen. Deze besmetting blijkt vaker voor te komen op bedrijven met een laag tankcelgetal dan op bedrijven met een hoog tankcelgetal en meer bij vaarzen dan bij meerdere kalfs koeien.
- *Streptococcus agalactiae* (SAG) is een bacteriesoort die melk nodig heeft om te kunnen overleven. Buiten de uier wordt deze bacterie dan ook maar weinig aangetroffen. Naast een klinische uierontsteking veroorzaakt deze bacteriesoort regelmatig ook een subklinische uierontsteking. Omdat de bacterie een typische uiergebonden mastitisverwekker is, vindt besmetting van de ene op de andere koe vrijwel uitsluitend plaats tijdens het melkproces. Deze besmetting kan worden voorkomen door goede hygiënische maatregelen tijdens het melken. Uit onderzoek blijkt dat de prevalentie van deze bacterie de laatste jaren aanzienlijk is gedaald.
- *Streptococcus dysgalactiae* (SDY) kan zich zowel in de uier als op de huid van de koe handhaven. Ook buiten het lichaam van de koe kan de bacterie gedurende langere tijd overleven. Zij veroorzaakt vaak uierontsteking kort na een speenverwonding. De belangrijkste preventieve maatregel is dus het voorkomen van speenbeschadigingen.
- *Streptococcus uberis* (SUB) komt zeer algemeen voor. Deze typische omgevingsbacterie wordt aangetroffen in de uier, op de huid, in de mest en op de ligplaatsen van koeien. Zij veroorzaakt in veel gevallen alleen een subklinische uierontsteking. Bestrijding van een infectie met deze bacterie is soms moeilijk, omdat haar gevoeligheid voor de diverse antibiotica onvoorspelbaar is.
- *Staphylococcus aureus* (SAU) is een koegebonden bacterie. Zij komt in en op de uier voor, maar ook op de huid en op de slijmvliezen van de bek en het geslachtsapparaat. Deze bacterie kan zeer diep in de uier doordringen. Hierdoor is een behandeling met antibiotica soms maar tot op zekere hoogte succesvol. Bovendien is de bacteriesoort ongevoelig voor meerdere antibiotica. Er zijn veel verschillende variëteiten bekend. Staphylokokken kunnen gifstoffen vormen, waardoor weefselversterf in de uier kan optreden. Als dit weefselversterf zeer snel verloopt, kan een zogenoemde blauwe uier ontstaan. De koe is dan zeer ziek en wordt meestal afgevoerd. Uit recent onderzoek blijkt dat de prevalentie van deze bacterie de laatste jaren aanzienlijk is gedaald.
- *Escherichia coli* (ECO) is eveneens een typische omgevingsbacterie. Mest is een van de grootste besmettingsbronnen. Variëteiten van deze bacterie kunnen heftige en acute ontstekingsreacties tot gevolg hebben. Daarom is het uitermate belangrijk om bij een beginnende *Escherichia coli*- mastitis snel te handelen. Alleen dan is er kans op genezing. Een latere behandeling leidt meestal tot een slecht resultaat. Evenals stafylokokken vormen colibacteriën gifstoffen die het dier ernstig ziek maken. Het is onwaarschijnlijk dat *Escherichia coli* uierontsteking in de droogstand veroorzaakt. Een coliforme mastitis komt relatief veel voor op bedrijven met een laag tankcelgetal.

Er is inmiddels veel kennis over beheersing van de uiergezondheid, en er zijn een aantal praktische hulpmiddelen ontwikkeld om veehouders te helpen de kritieke punten in de bedrijfsvoering op te sporen. Met de [Hygiëne Scorekaart](#) kan de reinheid van de koeien worden beoordeeld, een hoge score betekent een slechte hygiëne en dus een verhoogde besmettingskans. Deze en andere hulpmiddelen zijn beschikbaar via de website van de GD. Op de site van de GD staat ook informatie over [weerstand van het vee om uiergezondheid te verbeteren](#). In verband met weerstand is vooral de transitieperiode van belang. Ook toepassen van een juiste droogzetmethode is belangrijk, maar in verband met het streven naar vermindering van het antibioticagebruik is het preventief gebruiken van droogzetpreparaten niet meer toegestaan. Teat sealers kunnen gebruikt worden

voor verdere verkleining van de kans op besmetting tijdens de droogstand, zeker bij koeien die niet met droogzetpreparaten zijn behandeld. De droogzettherapie komt aan de orde bij het opstellen van het bedrijfsbehandelplan. Het belang van melken betreft zowel de werking van de melkmachine als de melkmethode. Een praktisch hulpmiddel is de speenconditie- en melktechniek kaart. Deze onderwerpen worden in het hoofdstuk over melkwinning behandeld. Met het aandachtsgebied 'controleren' wordt bedoeld op het bepalen van doelstellingen wat betreft uiergezondheid en voortdurend bewaken in hoeverre deze worden behaald en al dan niet moeten worden bijgesteld. Voor al dan niet toepassen van preventieve maatregelen tegen bedrijfsgebonden aandoeningen dienen de verwachte kosten en baten tegen elkaar te worden afgewogen. In de praktijk blijken veehouders de kosten van bijvoorbeeld mastitis meestal te onderschatten. Zowel de kosten als de baten van managementmaatregelen zijn bedrijfsspecifiek, een goed preventieplan is daarom ook toegesneden op de bedrijfssituatie. Ondanks zo goed mogelijke preventie zullen af en toe gevallen van uierontsteking voorkomen die behandeld moeten worden. Hierbij is het bedrijfsspecifieke behandelplan van grote waarde. Een behandelplan opstellen is makkelijker wanneer er informatie is over de kiemen die op het bedrijf mastitis veroorzaken, doordat melkmonsters van dieren met klinische mastitis bacteriologisch worden onderzocht. Omdat met behandelen moet worden begonnen voordat de uitslagen van BO bekend zijn is het een optie om monsters in te vriezen en periodiek in te zenden. Door gebruik van een onderzoeksmethode op basis van lasertechniek kunnen de monsters tegenwoordig sneller en verfijnder worden onderzocht dan in het verleden. Ook DNA-onderzoek is mogelijk, dat is vooral nuttig voor *E. coli*. Naast de GD kunnen ook dierenartsenpraktijken bacteriologisch onderzoek uitvoeren.

Meer informatie en producten bij [GD-uiergezondheid](#).

8.7.2 Klauwaandoeningen

Veelal veroorzaken klauwproblemen een afwijkende gang en soms zichtbare kreupelheid. De aandoeningen kunnen infectieuze of mechanische oorzaken hebben. In het algemeen dragen een goed rantsoen, goede huisvesting en een goede hygiëne bij aan het voorkomen van klauwaandoeningen. Goede afbeeldingen van klauwafwijkingen met korte toelichting staan in de [ICAR claw health atlas](#). Hieronder volgt een beschrijving van de belangrijkste aandoeningen.

Tussenklauwontsteking (kleipoot, haarworm, slakkenpoot, tussenteenflegmoon)

Tussenklauwontsteking is een ontsteking van het weefsel van de tussenklauwspleet. De ontsteking wordt veroorzaakt door necrose-bacteriën. Tussenklauwontsteking veroorzaakt een plotselinge, heftige kreupelheid, een opzwellende onder de bijklauwen en een rode en warme zwelling die soms zichtbaar is aan de voorzijde tussen de klauwen. Geadviseerd wordt om bij dergelijke verschijnselen snel de dierenarts te raadplegen. Voor een succesvolle behandeling is spoed geboden.

Stinkpoot (tussenklauweczeem)

Stinkpoot is een slepend verloopende aandoening van de tussenklauwhuid. Stinkpoot wordt veroorzaakt door een bacterie en is zeer besmettelijk. De hoorn groei is verstoord en de huid verspreidt een onaangename geur. Vaak vormen zich kloven in het draagvlak van de klauw. Stinkpoot kan op den duur kreupelheid veroorzaken. Meestal zijn meerdere dieren van de koppel aangetast. Klauwontsmetting (zie de website van de [GD](#) voor instructie) en regelmatige klauwverzorging helpen deze aandoening te voorkomen. Dieren die open wondjes aan de benen of klauwen hebben, moeten echter niet door een voetbad worden gestuurd, omdat dit zeer pijnlijk is. Geadviseerd wordt om aangetaste klauwen te bekappen en overtollig en daarbij aangetast hoorn te verwijderen. Ook weidegang heeft een genezende invloed.

Ziekte van Mortellaro

De ziekte van Mortellaro (Italiaanse stinkpoot) is een aandoening van de huid boven de kroonrand. Deze aandoening wordt veroorzaakt door meerdere bacteriesoorten. Kenmerkend zijn rode aardbeiachtige- en glimmende vergroeiingen op de huid direct boven de klauw. De huid boven de tussenklauwspleet is ontstoken. De acute, ernstige vorm is zeer pijnlijk, en aangetaste dieren lopen erg kreupel. Een goede behandeling bestaat uit bekappen, schoonmaken, droogwrijven en meermalen per dag sprayen (in deze volgorde). In ernstige gevallen kan een klauwverband met antibiotica helpen. Op de website van de GD is een [vijfstappenplan](#) te vinden om Mortellaro te beheersen.

Zoolbloeding

Zoolbloeding is een klauwhoornaandoening die zich uit als geelverkleuring en/of bloedinkjes in het zoolhoorn. Hoewel dieren die zoolbloedingen vertonen in het algemeen niet zichtbaar kreupel zijn, beschouwen we dit toch als afwijkend omdat het duidt op beschadiging van de lederhuid. Bovendien is de verkleuring pas 1 tot 2 maanden nadat de lederhuid is beschadigd zichtbaar in de zool doordat ze geleidelijk naar buiten groeien. Een belangrijke oorzaak voor deze aandoening is waarschijnlijk een hoge mechanische belasting van de klauwen door veel staan en een harde ondergrond. Zo worden zoolbloedingen veel minder gezien bij dieren met rubber op de roosters en in de vrijloopstal. Daarnaast spelen waarschijnlijk voeding (veel bestendige koolhydraten), (pens)verzuring en ontstekingen (mastitis, baarmoederontsteking) een rol bij het ontstaan. Zoolbloedingen worden vooral gezien bij jonge melkkoeien gedurende 1-4 maanden na afkalven. In ernstige vorm kan de zool over een grote oppervlakte loslaten (dubbele zool).

Overige klauwaandoeningen (tyloom, zoolzweer)

Tyloom ontstaat als gevolg van een langdurige ontsteking in de tussenklauw. Het chronisch ontstoken weefsel gaat dan woekeren, waardoor er een uitstulping van de tussenklauwhuid ontstaat. Optreden van deze aandoening kan worden voorkomen door maatregelen te nemen die ontstekingen tegengaan en dieren met ontstekingen in de tussenklauw goed te behandelen.

Een *zoolzweer* kan ontstaan uit een stinkpootaandoening of bevangenheid. En ook na een mechanische beschadiging. Een koe met een zoolzweer is kreupel. Bij het bekloppen van de zool zijn er vaak pijnreacties. De lederhuid is gekneusd, met een onderbroken hoornvorming, en de klauwbal is pijnlijk rood en gezwollen. De huisvesting is van invloed op het ontstaan van zoolzweren, vooral het loopoppervlak. Ook op onjuiste wijze bekappen kan het ontstaan van zoolzweren in de hand werken.

Beheersen van klauwgezondheid

Zoals voor alle aandoeningen geldt ook voor klauwaandoeningen dat voorkomen beter is dan genezen. Belangrijke maatregelen naast goede voeding en huisvesting zijn het gericht gebruiken van voetbaden en preventief bekappen. Een specifiek punt bij klauwgezondheid is echter dat problemen vaak helemaal niet of pas in een laat stadium worden ontdekt, en dat er op veel bedrijven geen gegevens zijn over het voorkomen van klauwaandoeningen. Hoewel ernstige klauwproblemen tot duidelijk waarneembare kreupelheid leiden, zien veel veehouders minder ernstige locomotiestoornissen over het hoofd, mede doordat runderen van nature de neiging hebben pijnlijke van de klauwen te verhullen. Beoordeling van de locomotiescore van de veestapel kan dan ook inzicht geven in eventuele bedrijfsproblemen. Indien bij het bekappen niet alleen de probleemkoeien gericht worden behandeld en nabehandeld maar de bevindingen ook systematisch worden genoteerd dan kunnen op grond hiervan ook gerichte adviezen worden opgesteld. Hiervoor is het systeem 'Digiklauw' (ondersteund door de Vereniging Van Rundveepedicuren, Agrarische Bedrijfsverzorging, GD en CRV) ontwikkeld, waarbij de gegevens elektronisch geregistreerd en verwerkt worden. Het project 'Grip op Klauwen' dat van 2011 tot 2013 heeft gelopen bouwde hierop voort en beoogt de klauwgezondheid van Nederlands melkvee te verbeteren door via een geïntegreerde aanpak met alle erfbetreders de bestaande kennis zo goed mogelijk toe te passen.

Regelmatig klauwverzorgen zorgt ervoor dat de koeien goed uit de voeten kunnen. Een voorwaarde voor goede resultaten.

Melkziekte

Door een te geringe calciummobilisatie uit het botweefsel kan rond het afkalven een te lage calciumspiegel (Ca-spiegel) in het bloed ontstaan. Als de melkproductie op gang komt, neemt de calciumbehoefte namelijk snel toe. Een koe met melkziekte heeft geen eetlust en is weinig actief. Vaak zijn de oren koud en worden de spieren slap, waardoor het dier niet meer in staat is om op te staan. Ook komt er geen mest of urine meer. Er kan trommelzucht optreden, omdat de pensbewegingen stoppen. De ziekte treedt vooral bij oudere koeien kort na het afkalven op, maar kan ook vlak voor of tijdens het afkalven ontstaan. Net als bij slepende melkziekte zijn klinische gevallen slechts het topje van de ijsberg. Uit bloedonderzoek blijkt dat een groot deel van de verse melkkoeien een dermate laag calciumgehalte in het bloed heeft dat gesproken kan worden van subklinische melkziekte.

Een goed rantsoen met een niet te hoog kalium- en calciumgehalte tijdens de droogstand helpt ter voorkoming van melkziekte, evenals een voldoende magnesiumvoorziening. Eventueel kunnen anionische zouten aan het rantsoen worden toegevoegd. Deze zouten hebben echter als nadeel dat ze niet smakelijk zijn en daardoor de voeropname kunnen verminderen. Dieren met melkziekte zijn goed te behandelen met een tijdig toegediend Ca/Mg-infuus. Raadpleeg de eigen dierenarts voor de beste vervolghtherapie en preventie.

Slepende melkziekte (ketose, acetonemie)

Slepende melkziekte ontstaat doordat de energieopname achterblijft bij de behoefte en er lichaamsvet gebruikt wordt om dit tekort te dekken. Verschijnselen: de dieren worden traag, hebben weinig eetlust, onvoldoende krachtvoeropname, de melkgift daalt, de mest is stijf en de conditie neemt snel af. De uitgedemde lucht ruikt naar aceton. Veelal zijn deze verschijnselen echter niet goed waarneembaar. Slepende melkziekte komt vooral veel voor in subklinische vorm, waardoor de problemen worden onderschat. Een verlaagd eiwitgehalte, zeker in combinatie met een iets verhoogd vetgehalte in de melk, is een aanwijzing voor slepende melkziekte. Tegenwoordig worden in MPR-melkmonsters ook betahydroxyboterzuur en aceton bepaald en berekent CRV ketose-alerts voor dieren die verdacht zijn, waarmee de opsporing wordt vergemakkelijkt. Als ketose in de eerste twee weken na afkalven optreedt, gaat dit vaak gepaard met leververvetting. Het resultaat van een behandeling valt dan vaak tegen. Treedt de slepende melkziekte later op, dan is behandeling met propyleenglycol in het algemeen wel succesvol. Aangeraden wordt te proberen de energieopname van de betreffende dieren te verhogen met behoud van voldoende structuur in het rantsoen. Verder kan de vatbaarheid voor ketose worden verminderd door fokkerij, er zijn namelijk ook fokwaarden beschikbaar en de aandoening heeft een flinke erfelijke component.

Kopziekte

Kopziekte wordt veroorzaakt door een rantsoen dat veel kalium en eiwit en te weinig magnesium (Mg) bevat om het Mg-gehalte in het bloed op peil te houden. Deze aandoening komt in Nederland niet veel meer voor, de kans is het grootst bij weidende dieren in het voor- en najaar. Verschijnselen: de dieren zenderen zich af en de melkproductie loopt terug. Na enige tijd zijn de dieren niet meer in staat om op te staan. Andere verschijnselen zijn spierrillingen, verkramptheid, schrikachtigheid of een verhoogde nervositeit. Geadviseerd wordt dieren die een verhoogd risico lopen in overleg met de dierenarts ter voorkoming extra magnesium te geven. Ook voor behandeling moet de dierenarts worden ingeschakeld.

Lebmaagverplaatsing

Bij een lebmaagverplaatsing verschuift de lebmaag naar een abnormale positie als gevolg van opzwellen door gassen en vloeistoffen. In 85 procent van de gevallen verschuift de lebmaag naar links, onder de pens door. Dieren met een lebmaagverplaatsing hebben ook slepende melkziekte, de verschijnselen van deze aandoening lijken dan ook sterk op die van slepende melkziekte. Lebmaagverplaatsing komt vooral in de eerste dertig dagen van de lactatie voor. Een goede pensvulling - ook tijdens de droogstand - werkt preventief, daarom wordt geadviseerd droogstaande dieren voer te verstrekken met een lage energie-inhoud. Rond het afkalven moet de krachtvoergift in verhouding tot het opgenomen ruwvoer niet te groot zijn. Een operatieve ingreep is de enige afdoende manier van behandelen, rollen en steken is goedkoper en wordt ook wel toegepast maar geeft veel minder goede resultaten. Snel ingrijpen is geboden, aangeraden wordt daarom bij twijfel direct de dierenarts in te schakelen.

8.7.4 Inwendige parasieten

Maagdarmwormen (meerdere soorten)

Volwassen maagdarmwormen produceren eieren die met de mest worden uitgescheiden. De eieren die op het grasland terecht komen, ontwikkelen zich bij gunstige temperaturen en een optimale vochtigheid in twee tot drie weken tot besmettelijke larven. Na opname van gras met besmette larven ontwikkelt de parasiet zich in het rund in circa drie weken tot volwassen parasiet, die weer eieren produceert. Besmettelijke larven kunnen zich lang handhaven in grasland en in de meeste gevallen zelfs overwinteren. Door opname van infectieuze larven kunnen dieren in korte tijd met de mest veel eieren uitscheiden. Hierdoor komen grote aantallen infectieuze larven tot ontwikkeling. De kans op herbesmetting neemt dan sterk toe. De dieren kunnen hier ernstig ziek van worden. Maagdarmwormen zijn vooral een aandachtspunt op bedrijven die weidegang toepassen. Symptomen van een maagdarmwormbesmetting zijn: verminderde eetlust, diarree, vermagering, dorre haren en sufheid. Mestonderzoek kan de diagnose bevestigen. Eventuele behandeling moet plaatsvinden in overleg met de dierenarts, onnodig behandelen kan resistentie tegen wormmiddelen in de hand werken. Advies is om te streven naar opbouw van immuniteit in het eerste weideseizoen (zie paragraaf 8.2.3).

Longwormen

Deze besmetting wordt veroorzaakt door de parasiet *Dictyocaulus viviparus*. Volwassen wormen leven in de luchtpijp, in luchtpijpvertakkingen en in het longweefsel. Volwassen wormen leggen eieren. Deze eieren worden opgehoest en doorgeslikt. In de darmen komen de eitjes uit. De larven verlaten vervolgens het lichaam met de mest. Ze vervellen op het grasland enkele malen. Larven kunnen al na drie dagen besmettelijk zijn. Dit is onder andere afhankelijk van de vochtigheid en de temperatuur. Na opname van gras met besmettelijke larven dringen de diertjes door de darmwand. Vervolgens verplaatsen ze zich via de buikholte naar de longen. Longwormen zijn vooral een aandachtspunt op bedrijven die weidegang toepassen. Symptomen van een longwormbesmetting zijn hoesten en vermagering. De diagnose kan aan de hand van mestonderzoek worden bevestigd. Eventuele behandeling moet in overleg met de dierenarts plaatsvinden, onnodig behandelen kan resistentie tegen wormmiddelen in de hand werken. Advies is om te streven naar opbouw van immuniteit in het eerste weideseizoen (zie ook paragraaf 8.2.3). De GD constateert echter dat er tegenwoordig ook vaker longworminfecties bij volwassen koeien voorkomen.

Leverbot

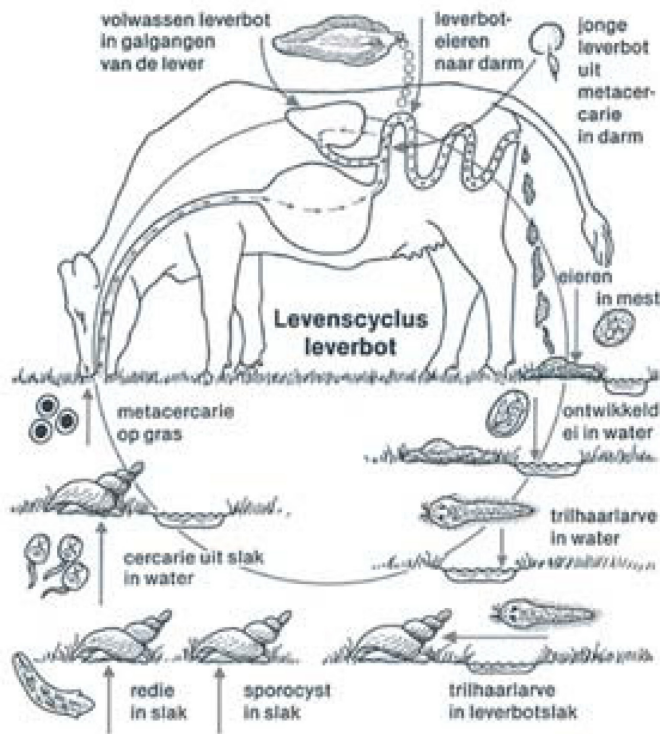
De levenscyclus van de leverbot is weergegeven in figuur 8.1.

Symptomen van leverbotbesmetting zijn: verminderde melkproductie en vermagering van de dieren. Bloed- of mestonderzoek kan de diagnose bevestigen. Voor een maximaal effect kan een behandeling tegen leverbot het beste vier tot zes weken na het opstallen plaatsvinden. Zijn er echter aanwijzingen voor het verminderd functioneren van de dieren door een leverbotinfectie, dan moet de behandeling zo spoedig mogelijk worden uitgevoerd. Houd wel rekening met wachttijden: bij niet-melkgevende runderen geldt voor de op dit moment geregistreerde leverbotmiddelen een wachttijd voor het vlees van 42 dagen. Voor melkgevende dieren zijn er geen leverbotmiddelen geregistreerd. Daarom wordt geadviseerd de melkgevende runderen aan het begin van de droogstand te behandelen.

Op rundveebedrijven met leverbotproblemen geldt het advies geen schapen of geiten te weiden. Schapen en geiten kunnen grote hoeveelheden leverboteieren uitscheiden, die bij het rundvee voor problemen kunnen zorgen. Door opmerkzaam te zijn op de ontwikkeling van leverbot, een verantwoord graslandgebruik en een strategisch gebruik van de leverbotmiddelen is schade van deze parasiet tot een aanvaardbaar laag niveau terug te brengen.

Risico op leverbot?

Ieder jaar wordt in september een voorlopige, en in november een definitieve leverbotprognose gepubliceerd in GD-Herkauwer, de website van de GD en diverse vakbladen. Deze prognose geeft aan of de kans op een leverbotbesmetting groot of klein is.

Figuur 8.1 Levenscyclus van leverbot.

Leverbot komt voor bij alle graseters: runderen, geiten, schapen, herten en konijnen. Een volwassen leverbot meet 2 tot 4 cm en leeft in de galgangen van de lever van de gastheer. Hier worden de eitjes gelegd, die via de galgangen in de darmholte terecht komen en vervolgens met de mest worden uitgescheiden. Uit de eitjes ontwikkelen zich trilhaarlarven, die binnen 24 uur een leverbotslak (tussengastheer) moeten vinden om zich verder te ontwikkelen. Uit elke trilhaarlarve ontwikkelen zich in de slak honderden staartlarven. De staartlarven verlaten het slakje en zetten zich vast op bladeren van grassen en planten. De minimumtemperatuur voor de ontwikkeling van ei tot larve is 10°C. Van eind oktober tot eind april/begin mei staat de ontwikkeling stil. Vervolgens verliezen de staartlarven hun staart en vormen een hard omhulsel, de zogenoemde cyste. De cysten worden door het vee met het gras opgenomen. In het maagdarmkanaal verdwijnt de wand van de cyste en komt een klein leverbotje vrij. Het leverbotje dringt door de darmwand heen en komt in de buikholte. Na enkele dagen nestelt het zich in de lever. In een later stadium leeft de leverbot in de galgangen.

Veehouders kunnen als hulpmiddel bij de aanpak van inwendige parasieten tankmelk door de GD laten onderzoeken op antistoffen tegen longwormen, maagdarmwormen en leverbot. Zij ontvangen dan tevens zogenaamde leverbotalerts, die aangeven of er in de betreffende regio al dan niet een verhoogd risico op leverbot is en die tevens praktische tips geven voor maatregelen.

8.7.5 Uitwendige parasieten

Luizen

Volwassen luizen leggen eieren die vastkleven aan de haren van de koe. Na enkele vervellingen ontstaat uit de larve een volwassen luis. Zowel de volwassen luizen als de eitjes (neten) zijn met het blote oog waar te nemen. Luizen kunnen zonder het rund slechts zeer korte tijd overleven in het milieu. Er zijn bijtende luizen die leven van huidschilfers, haren en huidklierafscheidingen. Bloedzuigende luizen leven van bloed: ze hebben stekende monddelen waarmee ze de huid doorboren. Symptomen van luizen zijn: jeuk, eczeem, kaalheid, huidontsteking, vermagering, en onrust. Door frequent likken ontstaat vaak een 'watergolf' in de haren. Geadviseerd wordt aangekocht vee goed op aanwezigheid van luizen te controleren, en de dieren eerst apart te houden en zo nodig te behandelen voordat ze aan de koppel worden toegevoegd. Scheren bij opstallen helpt ook om luizen te voorkomen. Bij een behandeling moeten *alle* dieren van de koppel worden behandeld. De te gebruiken middelen zijn giftig.

Schurftmijten

Volwassen schurftmijten leggen eitjes die vastkleven aan de haren van het gastdier of die in de huid worden gelegd. Na drie tot vijf dagen komen deze eitjes uit. De totale levenscyclus varieert van 14 tot 28 dagen. Schurftmijten komen uitsluitend op het lichaam van het rund voor, vooral op de rug, de hals en rond de staartwortel. Het zijn kleine, achtpotige diertjes, die met het blote oog niet te zien zijn. Symptomen van schurftmijten zijn kale plekken op de uierspiegel en op dichtbehaarde delen van de huid. Bij sommige soorten schurftmijten treedt een sterke verdikking van de huid op, waarbij plooien ontstaan, vooral op de hals. Net als voor luizen wordt geadviseerd aangekocht vee goed op aanwezigheid van schurftmijten te controleren en aangekochte dieren eerst apart te houden. Eventuele behandeling moet worden uitgevoerd voor ze aan de koppel worden toegevoegd. Scheren bij opstallen helpt ook om schurftmijten te voorkomen. Bij een behandeling moeten *alle* dieren van de koppel worden behandeld. De te gebruiken middelen zijn giftig.

Ringschurft (ringworm, ringvuur, trichophytie)

Ringschurft wordt veroorzaakt door de schimmel *Trichophyton verrucosum* en komt vooral voor bij jongvee. Deze schimmelinfectie is ook besmettelijk voor de mens. Ringschurft is te herkennen aan ronde, kale, asbestachtige plekken. Voornamelijk delen rond de neus en ogen zijn aangetast, maar ook op andere plekken van het lichaam kan ringschurft voorkomen. Na vier tot zes maanden treedt in het algemeen spontaan herstel op. De dieren scheren bij het opstallen, een goede ventilatie en voldoende licht in de stal werken preventief tegen ringschurft. Omdat schimmelsporen kunnen overleven op afscheidingen en voerhekken, is reiniging van de stal met (bij voorkeur heet) water zinvol. De stal kan eventueel worden nabehandeld met een schimmelbestrijdend middel. De dieren worden met een hogedrukspuit (40 bar druk, werveldop) behandeld met in water oplosbare middelen. De middelen zijn giftig: gebruik daarom altijd een spuitmasker. Op probleembedrijven kan de dierenarts vaccineren (zie paragraaf 8.2.3).

Vliegen

Er zijn meerdere soorten vliegen die het vee lastig kunnen vallen. Kamervliegen en zomerwrangvliegen leven van oog-, neus- en wondvocht en steken niet. Stalvliegen en kleine steekvliegen steken wel en leven van bloed. Kamervliegen en stalvliegen leggen eitjes in rottend organisch materiaal. De kleine steekvlieg zet haar eitjes uitsluitend af in zeer verse mest. De zomerwrangvlieg legt haar eitjes in het najaar in de bodem, bij voorkeur op hoger gelegen zandgronden waar in de zomer regelmatig vee wordt geweid. Het vee is bij grote aantallen vliegen erg onrustig. De zomerwrangvlieg kan ernstige uierontstekingen veroorzaken bij jongvee en droogstaande dieren. Een goede hygiëne die voorkomt dat broedplaatsen ontstaan is essentieel bij het voorkomen van vliegenoverlast op stal. Ook is van belang om geen voer- of melkresten achter te laten. Ter bestrijding zijn er vliegenbestrijdingsmiddelen. Vliegenoverlast in de weide is te voorkomen door oormerken met een vliegenbestrijdingsmiddel aan te brengen.

Horzels (grote runderhorzel)

Volwassen runderhorzels zetten hun eitjes in de zomer af op de haren van het rund. Na enkele dagen komen de eieren uit, waarna de larven actief de huid binnendringen. De larven verplaatsen zich door het lichaam en komen uiteindelijk in februari in de ruhuid. Daar boren zij een klein gaatje in de huid om door te kunnen ademen. In dit stadium zijn de horzelbulten op de rug duidelijk waarneembaar. Na circa elf weken kruipen de volgroeide larven uit de huid en vallen ze op de grond. In de grond verpoppen zij zich. Vanaf juni kunnen volwassen runderhorzels worden waargenomen. Ze leven slechts enkele dagen. De insecten veroorzaken onrust bij de dieren. Voornamelijk in de grensstreken komt de horzel nog voor, in de rest van het land is deze door bestrijding vrijwel verdwenen. Het verdient aanbeveling de dieren bij het constateren van de eerste horzelbulten, dus in februari of maart, te behandelen en dit eventueel na twee weken te herhalen.

Teken

Teken kunnen infecties bij zich dragen die ze kunnen overdragen op rundvee (maar ook op bijvoorbeeld mensen). Ziektes die via teken worden overgebracht zijn onder andere anaplasmosis en babesiose. Teken zijn actief bij temperaturen boven de 8°C in gebieden met hoog gras en veel struikgewas. Geadviseerd wordt in risicosituaties met de dierenarts te overleggen over mogelijke maatregelen.

Knutten

Knutten of *Culicoides* is een geslacht van stekende muggen behorend tot de familie *Ceratopogonidae*. Knutten zijn in de regel kleiner dan steekmuggen en komen soms zeer massaal voor. Ze leven in wat

vochtiger gebieden, de larven leven soms in het water zoals de meeste muggen maar die van een aantal soorten leeft in met water verzadigd veen of zelfs op het land onder boomschors. De larven van soorten die op het land leven zien er meer wormachtig uit. In Nederland en België komen meer dan 100 verschillende soorten voor. In heel Europa leven meer dan 700 verschillende soorten. Tegenwoordig komen ook in Nederland Culicoidessoorten voor die als vector dienen bij de verspreiding van blauwtong.

8.8 Dierenwelzijn

Dierenwelzijn krijgt tegenwoordig veel aandacht vanuit de maatschappij en de wetgever, en is een van de maatschappelijke duurzaamheidscriteria van kringlooplandbouw. Daarbij is niet alleen de mate waarin dieren ongerief ondervinden een belangrijk beoordelingscriterium, maar er spelen ook andere elementen een rol zoals opvattingen over hoe de mens met landbouwhuisdieren dient om te gaan. Ook bij afwezigheid van ongerief kan er daarom naar maatschappelijke opvattingen sprake zijn van welzijnsproblemen. Voor de melkveehouderij geldt dit bijvoorbeeld in zekere mate voor de discussie over weidegang. Weliswaar geeft weidegang in vergelijking met de omstandigheden in veel stallen de dieren meer mogelijkheden om natuurlijk gedrag uit te voeren en biedt de omgeving meer prikkels, maar 's winters is weidegang meestal geen optie en moeten de dieren ook langere tijd binnen blijven. Daarom moeten stallen zodanig worden ingericht dat ze een goed comfort leveren en een goede hygiëne kan worden gehandhaafd, ook voor bedrijven die weidegang toepassen. In het algemeen zorgen veehouders goed voor hun dieren, maar incidenteel is sprake van dierverwaarlozing. Bij vermoedens hiervan kan een melding worden gedaan bij het vertrouwensloket welzijn landbouwhuisdieren.

Weidegang draagt bij aan natuurlijk gedrag van koeien.

Er worden ook eisen aan de veehouderij gesteld op het gebied van bijvoorbeeld voedselveiligheid en milieu die strijdig kunnen zijn met eisen ten aanzien van welzijn. Zelfs maatregelen om de diergezondheid te verbeteren kunnen strijdig zijn met het dierenwelzijn, denk aan de strikte scheiding van koeien en kalveren om de kans op overdracht van besmettingen te minimaliseren. Met al deze aspecten en met maatschappelijke opvattingen over dierenwelzijn dient de melkveehouderij rekening te houden. Het kabinet wil de verdere ontwikkeling realiseren naar een **dierwaardige veehouderij**. Dat wil zeggen: een veehouderij waarin het welzijn en de gezondheid van dieren het uitgangspunt zijn. Hiervoor zijn door de Raad voor Dierenaangelegenheden zes leidende principes uitgewerkt. Omdat het een uitdaging is om al deze verschillende belangen te integreren en er bovendien voor beloond te worden wordt daarom met een groot aantal partijen gewerkt aan een convenant dierwaardige veehouderij. Hierbij staat diergericht ontwerpen van houderijsystemen vooralsnog centraal.

Voor welzijn is de huisvesting zeer belangrijk, maar ook andere factoren zoals verzorging en aanpassingsvermogen van de dieren spelen een rol. Een voorwaarde voor goed welzijn is een goede gezondheid, want zieke dieren zijn niet wel. Verder zijn voor het welzijn ook ingrepen van belang, enerzijds omdat ze ongerief veroorzaken en het gedrag kunnen beïnvloeden, en anderzijds omdat ze ernstigere problemen kunnen voorkomen. Onder ingrepen wordt verstaan het verwijderen of beschadigen van een deel of delen van het lichaam, met uitzondering van dood hoorn, haren of veren. Uierhaarbranden wordt niet aangemerkt als ingreep en lijkt gering ongerief op te leveren voor de dieren. Het 'Ingrepenbesluit' regelt welke handelingen zijn toegestaan, in principe zijn alle andere ingrepen verboden. Bij runderen zijn onthoornen en oormerken toegestane ingrepen.

Koudmerken van runderen (ten behoeve van herkenbaarheid) is alleen nog toegestaan voor bedrijven die een vrijstelling hebben, deze vervalt bij bedrijfsbeëindiging of -overname en uiterlijk per 1/1/2027 voor alle bedrijven. Het oormerken van runderen is verplicht vanwege I&R maar vanuit welzijnsoogpunt is het gewenst dat hiervoor alternatieve oplossingen beschikbaar komen. Bij onthoornen, maar ook meer en meer bij reguliere diergeneeskundige behandelingen (bijvoorbeeld vanwege uierontsteking), wordt tegenwoordig gebruik gemaakt van pijnbestrijding. Dit bevordert het herstel van de dieren en verbetert het welzijn. Welzijn betekent verder ook dat de dieren in een omgeving leven waarin zij hun soorteigen gedrag kunnen vertonen. Een belangrijk deel van de leefomgeving wordt bepaald door de stal. De meeste melkkoeien worden tegenwoordig gehuisvest in ligboxenstallen, deze bieden in vergelijking met de ouderwetse grupstallen veel meer mogelijkheden om soorteigen gedrag te vertonen maar in het algemeen wel minder dan de weide. Bovendien zijn veel hedendaagse ligboxenstallen vanuit het oogpunt van dierwelzijn niet optimaal ingericht. Door harde en gladde vloeren komen veel klauw- en locomotieproblemen voor. Mede doordat de koeien door fokkerij groter zijn geworden en meer produceren is er in de stallen vaak te weinig ruimte en stalvolume en zijn de ligplaatsen krap. Daarom is de bezorgdheid voor dierwelzijn bij ontbreken van weidegang gerechtvaardigd. In goed ingerichte stallen én met een goed management kan echter een goed niveau van dierwelzijn worden gerealiseerd. Technologische ontwikkelingen die het mogelijk maken de dieren meer individueel te managen, zoals automatisch melken en voeren, kunnen het welzijn bevorderen als de techniek op de juiste wijze wordt gebruikt.

Voor beoordeling van het welzijn zijn beoordelingscriteria nodig. In de door het Europese onderzoeksprogramma Welfare Quality ontwikkelde protocollen worden hiervoor vier basisprincipes gebruikt: goede voeding, goede huisvesting, goede gezondheid en normaal gedrag. Hieraan zijn een twaalfstal welzijnsriteria gekoppeld (tabel 8.1) waarop het welzijn beoordeeld kan worden.

Tabel 8.1 Basisprincipes en welzijnsriteria volgens Welfare Quality.

Nummer	Basisprincipe	Nummer	Welzijns criterium
1	Goede voeding	1	Afwezigheid van langdurige ondervoeding
		2	Afwezigheid van langdurige dorst
2	Goede huisvesting	3	Comfortabele rustplaats
		4	Thermocomfort
		5	Bewegingsvrijheid
3	Goede gezondheid	6	Afwezigheid van verwonding
		7	Afwezigheid van ziekte
		8	Afwezigheid van pijn door management
4	Normaal gedrag	9	Vertonen van sociaal gedrag
		10	Vertonen van ander normaal gedrag
		11	Goede mens-dier interactie
		12	Afwezigheid van angst

Van belang is om er op te wijzen dat bovenstaande basisprincipes en criteria gelden voor *alle* landbouwhuisdieren. Voor een complete beoordeling van het welzijn moet aan alle criteria aandacht worden gegeven, maar voor de melkveehouderij is geconcludeerd dat voor beoordeling van het thermocomfort onvoldoende handvatten beschikbaar zijn en dat angst praktisch gezien weinig welzijnsproblemen oplevert op primaire bedrijven. Voor de overige criteria zijn beoordelingsmaatstaven ontwikkeld, waarbij het uitgangspunt is dat daar waar mogelijk de beoordeling geschiedt aan de dieren zelf. Veehouders kunnen door

middel van de scores voor de afzonderlijke criteria inzicht krijgen in sterke en zwakke punten op het bedrijf en gericht actie ondernemen. Ten behoeve van de informatievoorziening van buitenstaanders is bovendien een methodiek ontwikkeld om uit deze scores een eenvoudig te interpreteren overall score voor welzijn te bepalen in termen van uitstekend, goed, acceptabel of onvoldoende. Doel van de ontwikkelde beoordelingsmethoden is het zo objectief mogelijk vaststellen van het welzijn op veehouderijbedrijven. Een complete beoordeling volgens de systematiek van Welfare Quality kost veel tijd, daarom is deze minder geschikt als het doel vooral is het bedrijfsmanagement te ondersteunen. Een praktisch toepasbaar instrument voor welzijnsbeoordeling is de Welzijnswijzer die door de GD is ontwikkeld. Deze maakt onder andere gebruik van bestaande beoordelingssystemen (zoals KoeKompas) voor het scoren van de lichaamsconditie, gangen, huidbeschadigingen, speenafwijkingen en klauwaandoeningen. Als resultaat van het opstellen van KoeKompas ontvangt de veehouder ook een rapportage van de WelzijnsMonitor. Deze monitor is een praktische invulling van de Welfare Quality®-standaard. Omdat gedragsbeoordeling erg tijdrovend is wordt dat onderdeel hierin niet meegenomen.

Ten slotte hebben veehouders ook een verantwoordelijkheid wat betreft het dierenwelzijn bij de verplaatsing en afvoer van dieren. Dieren die op transport gaan moeten namelijk 'fit to travel' zijn. In de regelgeving is vastgelegd dat dieren die bijvoorbeeld ernstig kreupel zijn of ernstige uierontsteking hebben, diepe wonden hebben of vlak voor of na afkalven zitten niet getransporteerd mogen worden. Ook kalveren jonger dan 14 dagen worden als niet geschikt voor transport aangemerkt. Bij twijfel kan de dierenarts worden geraadpleegd.

Dierenwelzijn begint met een goede gezondheid. De kalveriglo draagt hieraan bij, het verlaagt de infectiedruk.